

BOLOŇSKÝ VELKÝ TŘESK ANEB HVĚZDNÁ HODINA EVROPSKÉ PRÁVNÍ KULTURY

Pavel Holländer

Věnováno Zdeňku Masopustovi.

Prolog

V roce 2018 se mi dostal do rukou český překlad knihy Duglase Murraye, anglického publicisty, politického komentátora, *The Strange Death of Europe*.¹ K jejímu přečtení mne motivovaly pozitivní recenze oceňující věcný, střízlivý tón publikace, prostý hysterie či patosu. Můj čtenářský dojem s těmito hodnoceními souzněl. Pocit z knihy mi připomněl otázku, kterou mně před časem položil jeden z mých přátel – co pro mne znamená střední Evropa. Reagoval jsem na ni jedním slovem: „Vzpomínku.“

Recepce římského práva I: kontexty, příčiny, otázky

Zrod a vývoj intencí a kontextů evropské právní kultury, evropské právní vědy a evropského univerzitního právníckého vzdělávání je napínavým, dramatickým příběhem. Tento příběh lze pokojně srovnávat s příběhem velkého třesku pro pochopení fyzikálního jsoouca anebo s hvězdnými hodinami lidstva – pomozme si

¹ Anglické vydání je z roku 2017, české, pod názvem *Podivná smrt Evropy*, vyšlo v roce 2018 v nakladatelství LEDA v překladu Alexandra Tomského.

výrazem Stefana Zweiga – pro dějiny Okcidentu. „Okamžikem“ zrodu evropského právnictví je přelom 11. a 12. století, místem velkého třesku či této hvězdné hodiny je severní Itálie, přesněji: Boloňa.

Zánik Západořímské říše (r. 476 n. l.) se stal v dějinách západní civilizace symbolem historické diskontinuity. Je spojován se ztrátou historické paměti na celá staletí, s dobou, kdy antické vědění mizí v čase a Evropa si musí počkat na znovuobjevení Aristotela či římského práva až do začátků vrcholného středověku v toku 11. a 12. století.

V tomto bodě úvah se nabízí tři otázky: Z jakého důvodu na konci 11. a na začátku 12. století vznikají v severní Itálii, pak i v Paříži či Oxfordu první univerzity? Proč se jejich součástí stává i výuka práva? A konečně, proč je ona výuka zásadně ovlivněna recepcí znovuobjeveného římského práva?

Hledání odpovědí na tyto otázky se pokusme odvinout od Valentinem Urfusem zformulované otázky týkající se důvodů renesance římského práva na přelomu 11. a 12. století: „Obnovený vliv římského práva nelze ztotožnit ani s tzv. karolinskou renesancí, která provázela vládu Karla Velikého, ani s renesancí otonskou, jejíž jméno rovněž – jako u prvé – naznačuje, že souvisela s krátkou vládou třetího císaře německé saské dynastie. Počátek obnovené římskoprávní vzdělanosti je tak ve středověku spojen s dobou, která podobnou charakteristiku naprosto postrádá. Je to přelom 11. a počátek 12. století, tedy období, kde těžko hledáme nějaký záchytný bod... Chronologicky, a dokonce... i geograficky je tedy počátek nového působení římského práva něčím, co zdánlivě vyznívá hluše, co historicky bezprostředně nesouvisí se žádnou přesně ohraničenou epochou či jinou významnou událostí. (...) Zájem o římské právo se ve středověku poprvé znovu uplatnil počátkem 12. století v italské Bologni na jedné z nejstarších evropských univerzit. V čem spočívalo toto

obnovení zájmu o římskoprávní dědictví, které navazovalo na právní kulturu starověké říše?“²

Tuto fundamentální otázku si kladl již zakladatel české vědy římského práva Leopold Heyrovský a formuloval na ni následující odpověď: „Glosatorové hleděli na právo římské jako na právo, jež platiti by mělo všeobecně. Utvrzení byli v tom názorem středověkým, že císařství Karla Velkého jest pokračováním starého, svět ovládajícího císařství římského a právo římské právem, jež tehdejší panovníci italští, zdobení zároveň korunou císařskou, převzali od svých předchůdců, od Konstantina, Theodosia a Justiniana. Císařové sami počínajíce Ottonem III. se tak vyslovovali o římském právu, Hohenstaufové Friedrich I. a II. pak se jeho ustanovení dovolávali utužení své moci politické.“³ Valentin Urfus kráčí pak v Heyrovského šlépějích: „Římské právo bylo znovu objeveno – velmi jednoduše vyjádřeno – především proto, že na ně bylo pohlíženo jako na právo římské říše, která svoje pokračování našla znovu ve vrcholném politickém útvaru evropského středověku. Objevení jeho intelektuálních hodnot bylo tedy až druhotné. Prvotní příčinou nebylo. Římské právo se dostalo znovu do popředí daleko spíše *ratione imperii* než *imperio rationis*.“⁴

Dodejme, že jsou-li tvrzení Heyrovského a Urfuse vyřčena pouze v obecné rovině, nejde o pouhé hypotézy, tyto teze lze doložit historickými důkazy:

Biskup Ota z Freisingu (pravděpodobně 1112–1158), středověký kronikář, ale také teolog-filosof (jeden z prvních v Evropě, jenž si uvědomil význam Aristotelova díla), na žádost císaře Svaté říše římské Fridricha I. Barbarossy v letech 1157 a 1158 sepisuje

² URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha, 1994, s. 6.

³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha, 1910, s. 95.

⁴ URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Pozn. 2, s. 8–11.

dějiny vrcholného středověku („moderní historický výzkum oceňuje Ota jako jednoho z nejvýznamnějších kronikářů a jednoho z mála významných historických myslitelů středověku“⁵).⁶ V prvním svazku svého díla *Gesta Friderici Imperatoris* (*Činy císaře Fridricha*) mapuje panování Jindřicha IV. (císařem od roku 1084 až do své smrti v roce 1106) až po Konráda III. (římským králem 1138–1152), ve svazku druhém pak dobu panování římského krále a císaře Fridricha I. Barbarossy v letech 1152 až 1158. Ota ve svém díle použil – zčásti doslovně a zčásti ve formě výtahů – jako prameny i řadu císařských aktů. Ota z Freisingu popisuje událost, kdy Barbarossa „ve významném projevu odmítl nároky vznesené vyslanci Říma, již své požadavky odůvodňovali antickou právní tradicí“.⁷ Fridrich vyslancům dle Ota řekl, že se Římané vzdali svých ctností a tyto ctnosti včetně politických institucí Římanů přešly na Franky. Na Franky přechází tudíž nejen titul a důstojnost císaře, ale také království jako spasitelsko-historický fenomén a jeho instituce.⁸

⁵ GOETZ, H. W. Otto von Freising. In: *Neue Deutsche Biographie*. Band 19, Berlin, 1999, s. 686.

⁶ Podrobně k osobnosti Ota z Freisingu viz EHLERS, J. *Otto von Freising. Ein Intellektueller im Mittelalter. Eine Biographie*. München, 2013.

⁷ WALTHER, H. G. Die Anfänge des Rechtsstudiums und die kommunale Welt Italiens im Hochmittelalter. In: FRIED, J. (Hrsg.) *Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters*. Vorträge und Forschungen 30, Sigmaringen, 1986, s. 127.

⁸ Otonis *Gesta Friderici Imp.* In: *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*. 3. Ausg., Hrsg. WEITZ, G., VON SIMSON, B. Hannover–Leipzig, 1912, s. 136–137: „Multa de Romanorum sapientia seu fortitudine actenus audivimus, magis tamen de sapientia. Quare satis mirari non possumus, quod verba vestra plus arrogantiae tumore insipida quam sale sapientiae condita sentimus. Antiquam tuae proponis urbis nobilitatem, divae tuae rei publicae veterem statum ad sydera usque [usque] sustollis. Agnosco, agnosco, et ut tui scriptoris verbis utar, fuit, fuit quondam in hac re publica virtus. ‚Quondam dico‘. Atque o utinam tam veraciter quam libenter ‚nunc‘ dicere possemus! Sensit Roma tua, immo et nostra, vicissitudines rerum. Sola evadere non potuit aeterna lege ab auctore omnium sancitam cunctis sub lunari globo degentibus sortem. Quid dicam? Clarum est, qualiter primo nobilitatis tuae robur ab hac nostra urbe translatum sit ad Orientis urbem regiam, et per quot [quot] annorum curricula ubera deliciarum tuarum Greculus esuriens suxerit. Supervenit Francus, vere nomine et re nobilis, eamque, quae adhuc in te residua fuit, ingenuitatem fortiter eripuit. Vis cognoscere antiquam tuae Romae gloriam? Senatoriae dignitatis gravitatem? Tabernaculorum dispositionem? Equestris ordinis virtutem et disciplinam, ad conflictum procedentis

Ve dnech 11. až 26. listopadu 1158 se v Roncaglii konal říšský sněm, na němž Fridrich I. Barbarossa vydal zákony, jejichž cílem bylo omezit samosprávné postavení komun v severní Itálii a panovníkovi navrátit onu moc, kterou disponoval před uzavřením Wormského konkordátu (1122). Ve svém projevu Barbarossa vyslovil tezi, dle níž „panovník není podřízen zákonům, nýbrž... stojí nad zákony“.⁹ Jeho argumentace byla právnícká a opírala se o principy, jež byly původně obsaženy v *Digestech*, kupříkladu Fridrich použil výrazu *legis jure solutum*, přičemž *Digesta* používají téměř totožný výraz *legibus solutus* (tj. *nebýt vázán zákony*, jde o princip římského civilního práva, týkající se císaře).¹⁰ Jiným příkladem Barbarosovy argumentace římským právem je jeho listina z roku 1182, v níž s odvoláním na *Codex Iustinianus* do rámce svého zákonodárného práva zahrnuje autentický výklad sporných zákonů: „*Quoniam vero sicut nostrum est leges condere ita et que dubia sunt benigne interpretari.*“¹¹ Thomas Szabó, historik-mediavelista, emeritní vědecký pracovník Ústavu Maxe Plancka v Göttingenu, sumarizuje konstatováním, dle něhož v *Gesta Friderici Imperatoris* „lze najít šestnáct citátů, jež se vztahují na devět rozdílných pramenů římského práva. Dva jsou obsaženy v dopisu Fridricha I. adresovanému Otovi... ostatních sedm je rozděleno téměř výlučně v knize III. a IV. *Gestum Frederici*. Tyto knihy nenapsal již Ota, nýbrž započal s jejich psaním Rahewin (původně sekretář a notář Oty z Freisingu – *pozn. aut.*) po jeho smrti (22. 9. 1158) a ukončil je v roce 1160“.¹²

intemeratam ac indomitam audatiam? Nostram intuere rem publicam. Penes nos cuncta haec sunt. Ad nos simul omnia haec cum imperio demanarunt...“

⁹ SZABÓ, Th. Römisch-rechtliche Einflüsse auf die Beziehung des Herrschers zum Recht. Eine Studie zu vier Autoren aus der Umgebung Friedrich Barbarossas. In: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*. 53 (1973), s. 38.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ KEUTGEN, F. *Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte*. Berlin, 1899, s. 16. Porovnej: *Corpus Iuris* (C. 1, 14, 12, 3 a 5): „*Definimus autem omnem imperatoris legum interpretationem sive in precibus sive in iudiciis sive alio quocumque modo factam ratam et indubitam haberi, si enim in praesenti leges condere soli imperatori concessum est ... tam conditor quam interpret legum solus Imperator iuste existimabitur.*“

¹² SZABÓ, Th. *Römisch-rechtliche Einflüsse auf die Beziehung des Herrschers zum Recht*. Pozn. 9, s. 46.

Ve světle Heyrovského a Urfusovy teze, dle níž „římské právo se dostalo znovu do popředí daleko spíše *ratione imperii* než *imperio rationis*“, jejíž platnost jsem se pokusil manifestovat konkrétními historickými fakty, můžeme v úvaze postoupit k otázce další:

Předně však vyjádřeme pochybnost k Urfusově tvrzení, dle něhož je „přelom 11. a počátek 12. století“ obdobím, „kde těžko hledáme nějaký záchytný bod... Chronologicky, a dokonce... i geograficky je tedy počátek nového působení římského práva něčím, co zdánlivě vyznívá hluše, co historicky bezprostředně nesouvisí se žádnou přesně ohraničenou epochou či jinou významnou událostí“.

Připomeňme, že druhá polovina 11. století je v Evropě zápasem mezi římským císařem a římským papežem o investituru, tj. o obsazování církevních úřadů. Poté, co papež Řehoř VII. vydal papežskou bullu *Dictatus papae*, dle níž pouze on může ustanovovat a sesazovat biskupy (III. teze), pouze jemu musejí všechna světská knížata líbat nohy (IX. teze) a je mu dovoleno sesazovat císaře (XII. teze), římský král Jindřich IV. prohlásil Řehoře za sesazeného a popřel platnost *Dictatu*, načež papež reagoval klatbou a zprostil Jindřichovy poddané podřízenosti. Císař se tím ocitnul pod politickým tlakem, jelikož šlechta v Říši využila jeho oslabení konfliktem s papežem a dala mu roční ultimátum ke vzájemnému smíření pod hrozbou volby nového císaře. V lednu 1077 Jindřich pěšky, jako kajícník putoval z jiho-německého Špýru (Speyer) do severoitalské Canossy, aby zde u papeže vyprosil zrušení církevní klatby. Před hradem Canossa v rouchu kajícníka naboso čekal tři dny, než jej papež přijal a kletbu zrušil. V tomto okamžiku přerušme historický kontext našeho příběhu, jeden z klíčových momentů utváření politické a teologické podoby vrcholného středověku, abychom do našeho příběhu *hvězdné hodiny* evropského právnictví uvedli jeho klíčového aktéra: markraběnku Matyldu Toskánskou či Matyldu

z Canossy (1146–1115), majitelku hradu Canossa, vládkyni Toskánska a Lombardie, zprostředkovatelku v konfliktu mezi císařem a papežem, jež vstoupila do dějin jako „velká hraběnka“.

Předpokládejme, že na rozdíl od Valentina Urfuse můžeme vycházet z teze, dle níž je historická situace v severní Itálii v závěru 11. a na počátku 12. století výjimečná z pohledu evropského i z pohledu místního. Evropa je zmitána zápasem římského císaře a římského papeže, v němž se rýsují souřadnice politického fungování tehdejšího světa, přičemž tento zápas není ve své formě pouhou politickou fakticitou, nýbrž bere na sebe podobu právní argumentace. Pro její argumentační výstavbu nepostačuje „barbarské“ raně feudální obyčejové právo, a jelikož od dob karolinských Římská říše představuje politický (a tedy i institucionální) ideál, tímto ideálem je i zatím nepoznané, avšak znovuobjevované římské právo: ono se v dějinách vrací více *ratione imperii* než *imperio rationis*. Te je nástin evropských souřadnic. A ty místní? Poté, co císař Jindřich IV. (o němž jsme již mluvili v příběhu „putování do Canossy“) v roce 1097 opustil severní Itálii a stáhl se do říše severně od Alp (načež v roce 1105 došlo k jeho vynucené abdikaci), v severní Itálii vzniká mocenské vakuum. Zápas mezi *regnum* a *sacerdotium* trvale změnil mocenskou strukturu v italských městech a posílil jejich svobodný prostor k emancipaci od vnějšího panství, jakož i jejich samosprávný rozvoj.

Snad na tomto místě ještě jednu doušku: Nástup vrcholného středověku, jež datujeme 11. stoletím, je spjat se znovuobjevením antiky. Seznámení se Evropy s Aristotelovým dílem přineslo epochální důsledky: „Po dobytí Toleda zahájili znovusjednocení mozarabští a severští křesťané pozvolnou a pracnou osmózu, která o sto let později přinesla své plody. Ve druhé polovině 12. století se politická vůle toledského arcibiskupa, Francouze Raymunda ze Sauvetatu, spojila s několika generacemi výjimečných překladatelů, a umožnila tak španělským křesťanům zajistit důstojnou náhradu za cordobské muslimy. Toledský kulturní

projekt se opíral o vzdělání a bilingvizmus Židů a umožnil, aby významná část řecko-arabského filosofického písemnictví přešla během několika desítek let do latiny.¹³ Důsledky byly „koper-nikovské“: sahaly od revoluce v teologii a filosofii po posun v nazírání na stát a jeho formy. Klasik americké medievalistiky, Charles Homer Haskins, ve znovuobjevení antiky spjaté s překlady děl řeckých filosofů spatřuje jeden z důvodů recepce římského práva.¹⁴

Nástup vrcholného středověku je dále spjat se všemi důsledky plynoucími z nástupu nominalismu ve sporu o univerzálie. Co je předmětem sporu o univerzálie? Jde o hledání odpovědi na otázku, jak Bůh stvořil svět a jak onen Boží svět existuje. Byl tento svět stvořen, a tudíž existuje pouze v jednotlivostech, anebo rovněž v obecninách – univerzáliích (idejích, kategoriích, pojmech, hodnotách)? Proti sobě stojí koncepce reálné existence univerzálií – z čehož plyne název tohoto teologicko-filosofického směřování: realizmus – a koncepce popírající reálnou existenci obecnin, spatřující v těchto výsledek lidské myšlenkové aktivity, lidského ducha, považující obecniny (univerzálie) za abstrakce, za označení (*nomina*) – z čehož pak plyne název realizmu protikladného teologicko-filosofického směřování: nominalismus. V centru teologicko-filosofické diskuse se spor o univerzálie ocitá v době scholastiky. Jeho protagonisté zpočátku nenavazují přímo na Platóna či Aristotela, nýbrž zprostředkovaně prostřednictvím reflexí obsažených zejména v dílu Augustina Aurélie, Calcidia a Boethia. Spor o univerzálie je ve scholastice spjat s Paříží a s jejím intelektuálním vřením na počátku 12. století: „Jednu z hlavních charakteristik 12. století představuje v Paříži zakládání škol, které se věnují výhradně výuce a praktikování dialektiky... Dialektické školy se usídlily na levém břehu Seiny

¹³ DE LIBERA, A. *La philosophie médiévale*. Paris, 1993. Český překlad: *Středověká filosofie*. Praha, 2001, s. 343–344.

¹⁴ HASKINS, CH. H. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge–London, 1927, s. 14.

a vždy byly spjaty s osobností určitého mistra. Nejznámějším je Abélard, který se v letech 1105–1108 usadil na hoře Sainte-Geneviève... V prostředí dialektických škol, které zápolí o přízeň pařížských studentů... zajímala otázka univerzálie prvořadě, ne-li zcela výlučné místo.¹⁵

Konečně, nelze nezmínit, že nástup vrcholného středověku je v polovině 12. století přestavbou baziliky Saint Denis spjat i se zrodem gotiky.¹⁶

Vycházejme tudíž z předpokladu, dle něhož příběh, jenž je předmětem tohoto vyprávění, se udál v době významné, době přelomové, době, v níž se zrodila řada impulzů, jež ovlivnily podobu Evropy na staletí.

Vraťme se ale k příčinám recepce římského práva a vraťme se k nim právě postavou, jež je v tomto příběhu *femme fatale*, postavou Matyldy Toskánské.

Matylda je politickým hráčem a státníkem, jenž si uvědomuje význam, důležitost práva pro účely vládnutí, uvědomuje si i nevyhnutelnost hledání rozvinutějšího právního systému, než je ten používaný, pocházející z politického a právního prostředí severně od Alp. Při přijímání soudních rozhodnutí se pravidelně obracela se žádostí o radu k učeným právníkům, v jejích listinách je zmiňován vysoký počet právních poradců: 42 *causidici*, 29 *iudices sacri palatii*, 44 *iudices*, 8 *legis doctores*, jakož i 42 *advocati*.¹⁷ Dle Elke Goez, německé mediavelistky specializující se na dějiny Toskánska v raném a vrcholném středověku, lze Matyldin dvůr označit „jako krystalizační bod, co se týče uplatnění učených právníků při přijímání právních rozhodnutí feudály

¹⁵ DE LIBERA, A. *La philosophie médiévale*. Pozn. 13, s. 317, 319–320. Podrobně k průběhu sporu o univerzálie viz HEIDER, D., SVOBODA, D. (eds.). *Univerzálie ve scholastice*. České Budějovice, 2012.

¹⁶ SUGER. *Spisy o Saint Denis*. Praha, 2006.

¹⁷ GOEZ, E. *Mathilde von Canossa*. Darmstadt, 2012, s. 91.

– laiky“.¹⁸ Matylda tyto učence podporovala v tom, aby se usídlili na jejím dvoře. Elke Goetz na tomto místě konstatuje, že učený, vysoce odborný výkon spravedlnosti nebyl účelem o sobě, nýbrž sloužil ke zvyšování efektivity při uplatňování, při výkonu panství (moci).¹⁹

Nadto dle Wulfa Eckarta Voße, emeritního profesora právní historie na Univerzitě v Osnabrücku, lze prokázat, že počínaje rokem 1100 působil jako Matyldin právní poradce – a jsme již u klíčového jména zrodu boloňské, a tím i středověké evropské univerzitní výuky práva – zakladatel a tvůrce juristické školy glosátorů, první středověké generace právních vědců, slavný Irnerius (v pramenech se objevuje i pod jmény Yrnerius, Wernerius, Garnerius, případně dalšími).²⁰ Krátce poznamenejme, že „první zmínka o něm (Irneriovi – *pozn. aut.*) je ta, že se podílel v květnu 1113 na jednom Matyldině placitu (*placitum* je označení královské listiny obsahující soudní rozhodnutí – *pozn. aut.*) ve Ferraře, poslední zmínka, že se 10. prosince 1125 podílel na jednom rozhodčím jednání v Mantově“.²¹ Kromě toho od Burcharda von

¹⁸GOEZ, E. Mathilde von Canossa – Herrschaft zwischen Tradition und Neubeginn. In: JARNUT, J., WERNHOFF, M. (Hrsg.). *Vom Umbruch zur Erneuerung? Das 11. und beginnende 12. Jahrhundert – Positionen der Forschung*. München, 2006, s. 327–328.

¹⁹GOEZ, E. Die Canosiner – Machtpolitik einer oberitalienischen Adelsfamilie. In: STIEGEMANN, CH., WERNHOFF, M. (Hrsg.). *Canossa 1077. Erschütterung der Welt*. München, 2006, s. 126.

²⁰VOß, W. E. Irnerius, Rechtsberater der Mathilde. Seine Rolle und seine Bedeutung im Investiturstreit. In: GOLINELI, P. (Hrsg.). *I poteri dei Canossa da Reggio all'Europa. Atti del convegno internazionale di studi, Reggio Emilia, 29.–31. 10. 1992*. Bologna, 1994, s. 73–88. Naproti tomu Gundula Grebner, medievalistka z Univerzity ve Frankfurtu nad Mohanem, dospívá k závěru, dle něhož Irnerius nepůsobil v Matyldině okolí, nýbrž lze jej zařadit do prostředí císaře Jindřicha V., syna již zmíněného císaře Jindřicha IV.: FRIED, J. ... „auf Bitten der Gräfin Mathilde“: Werner von Bologna und Irnerius. Mit einem Exkurs von Gundula Grebner. In: HERBERS, K. (Hrsg.). *Europa an der Wende vom 11. zum 12. Jahrhundert: Beiträge zu Ehren von Werner Goetz*. Stuttgart, 2001, s. 206. Různé podoby užívání Irneriova jména podrobně analyzuje Friedrich Carl von Savigny – viz VON SAVIGNY, F. C. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter. Viertes Band. Das zwölfte Jahrhundert*. Heidelberg, 1826, s. 13.

²¹KANTOROWICZ, H. U. Über die Entstehung der Digestenvulgata: Ergänzungen zu Mommsen (Schluß). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*. Bd. 31, 1910, s. 14.

Ursberg (narozen před rokem 1175, zemřel v roce 1230 nebo 1231), německého středověkého kronikáře, pochází informace, dle níž Irnerius z Matyldina podnětu a na její pokyn sestavil autentický text pramenů římského práva: „V oněch dobách (císaře Lothara III. – pozn. aut.) pan Wernerius na žádost hraběnky Matyldy obnovil knihy zákonů, jež byly dlouhou dobu nepovšimnuty a nikdo v nich nestudoval, a ty, jež kdysi byly kompilovány císařem Justiniánem, boží paměti, vyložil několika mezi řádky vloženými glosami. Tyto knihy obsahovaly *Institute* jmenovaného císaře, jež jsou zároveň počátkem i uvedením do občanského práva. Edikty prétorů a kurulských aedilů, totiž *Digesta*, propůjčily občanskému právu rozumnost a stabilitu. Kromě toho ke knihám zákonů patří i *Kodex*, jež označuje císařské zákony. Čtvrtou knihou, kterou jmenovaný Justinián připojil kvůli zkompletování a kvůli korekci císařských zákonů, jsou *Authentiky*.“²²

V historické vědě se objevil však názor, jež tvrzení středověkého kronikáře relativizuje. Dle Johannese Frieda lze zmínku o Irneriově autorství vztáhnout pouze na *Vulgatu*, neúplnou a nepřesnou verzi *Digest*, přičemž i tento závěr považuje Fried za nepravděpodobný.²³ Fried dále vůči věrohodnosti Burchardově namítá, že Matylda umírá v roce 1115, kdežto Lothar III. je jmenovaný králem teprve v roce 1125,²⁴ a ptá se dále po prameni, z něhož Burchard čerpal.²⁵

²² HOLDER-EGGER, O., VON SIMSON, B. (Hrsg.). *Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg*. Hannover, Leipzig, 1916, s. 15–16: „Eisdem quoque temporibus dominus Wernerius libros legum, qui dudum neglecti fuerant, nec quisquam in eis studuerat, ad petitionem Mathilde comitisse renovavit et, secundum quod olim a dive recordationis imperatore Iustiniano compilati fuerant, paucis forte verbis alicubi interpositis eos distinxit. In quibus continentur instituta prefati imperatoris, quasi principium et introductio iuris civilis. Edicta quoque pretorum et edilium curulium, que rationem et firmitatem prestant iuri civili, hec in libro Pandectarum, videlicet in Digestis, continentur. Additur quoque his liber Codicis, in quo imperatorum statute describuntur. Quartus quoque liber est Autenticorum, quem prefatus Iustinianus ad supplementationem et correctionem legum imperialium suppet addidit.“

²³ FRIED, J. ... „auf Bitten der Gräfin Mathilde“: Werner von Bologna und Irnerius. Pozn. 20, s. 200.

²⁴ Tamtéž, s. 171.

²⁵ Tamtéž, s. 172.

Tyto výtky nepovažuji za přesvědčivé: Burchard popsal události s odstupem jednoho století, byl kronikářem a lze si představit, že si chybně v čase spojil různé informace. Za podstatné považuji tu skutečnost, že Matyldin zájem o římské právo lze prokázat i z jiných zdrojů a lze vystopovat i motivy tohoto jejího zájmu.

Thomas J. Sweeney, právní historik, mimořádný profesor na univerzitě Williamsburgu ve Virginii, a Michèle K. Spike, medievalistka, hostující profesorka na téže univerzitě, k témuž tématu konstatují, že „existuje mnoho důvodů, proč mohla Matylda chtít ve svém doprovodu mít právníky vyškolené v římském právu. Římské právo získalo prestiž v jedenáctém století částečně proto, že Matyldini velcí soupeři, císaři Jiří III., Jiří IV. a Jiří V., prohlašovali, že jsou nástupci starověkých římských císařů, a odkazovali na římské právo, aby o jeho autoritu opírali svoji legitimitu... Ale jakmile císaři začali používat římské právo za účelem odůvodnit jím svoji legitimitu, mohli dodržovat normy římského práva i jiní. Matylda by k tomu měla důvod. V roce 1076... se Matylda octla ve velkém konfliktu s císařem kvůli dědictví po svém otci. Císař argumentoval převažujícím německým zvykem, dle něhož měl dědit Matyldin manžel, Gottfried... Když v roce 1076 Gottfried zemřel (císař – pozn. aut.), chtěl Matyldina panství převést na svého synovce... Matylda se tím dostala do situace, kdy musela bránit své dědictví proti císaři a proti svému manželovi a dosáhnout jmenování dědice, jenž by jí nebránil v kontrole nad Toskánskem. Římské právo dovolovalo dceři zdědit a řídit otcovu zemi, a tím nabídlo Matyldě další zbraň v její propagandistické válce proti císaři.“²⁶

Charles Homer Haskins upírá svůj pohled jiným směrem. Pro něj je recepce římského práva v 11. století důsledkem „rozvoje

²⁶ SWEENEY, T. J., SPIKE, M. K. The Significance of the Corpus Juris Civilis: Matilda of Canossa and the Revival of Roman Law (2015). In: William & Mary Law School Scholarship Repository. *Faculty Publications*. Paper, 1736. Dostupné z: <http://scholarship.law.wm.edu/facpubs/1736>, s. 24.

ekonomického a sociálního řádu, pro něž byla vhodná tato rozvinutější jurisprudenc²⁷“.

David Falada se ve svém zajímavém textu věnovaném recepci římského práva v této souvislosti odklání od Heyrovského a Urfusovy teze (dle níž se římské právo dostalo znovu do popředí daleko spíše *ratione imperii* než *imperio rationis*) a formuluje tezi poněkud odlišnou: „Pokud jde o právní systém městských komun, stojí v jeho základech právní obyčej. Ten je pak doplňován městskými statuty, případně imunitami, garantovanými měšťům... císařem, které městu garantovaly jurisdikci nad obyvatelstvem města a jeho přilehlých venkovských oblastí. Takový právní systém byl pro kteréhokoliv nově příchozího značně nepřehledný. Objevují se tedy snahy učinit daný systém městského práva alespoň trochu srozumitelnějším. Kromě zápisů obyčejového práva se pak pořizují i sbírky interpretačních pravidel. Pro usnadnění činnosti městských úředníků se pak sepisují i zjednodušené výtahy z městského obyčejového práva, tzv. *breve*... Při těchto pracích byly pochopitelně vyhledávány služby školených právníků... pro politický a právní život města byl jednou z nejdůležitějších osob podesta. Tato funkce byla obvykle obsazována profesionálními byrokraty, kteří si pro svoji činnost často nechávali vyhotovovat odborné posudky od profesionálních právníků, tzv. *consilia*. Nezřídka byly takové posudky vyhotovovány i pro řešení kolíží mezi právními řádů různých měst. (...) Je opět jenom logickým důsledkem toho, že v prostředí, kde se prolínají právní řády tak nepřehledným způsobem, objevuje se snaha dosáhnout srozumění na jakémsi obecném právním základu. Římské právo je pro svoji formální propracovanost a relativní preciznost pro tento účel velmi užitečné, v neposlední řadě proto, že v uvažované době již nebylo vázáno na jednu konkrétní skupinu obyvatelstva. Lidé žijící v oblasti, která měla s římským právem bezprostřední dlouhodobou zkušenost, je pak

²⁷ HASKINS, CH. H. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Pozn. 14, s. 13–14.

vnímají jako vhodný neutrální právní systém, onen obecný právní základ.“²⁸

David Falada se svým názorem blíží k mínění, jež vyslovil již počátkem 20. století jeden z nejvýznamnějších a nejlivnějších sociálních myslitelů Evropy, Max Weber. Podnětem k jeho úvaze týkající se objasnění důvodů recepcce římského práva na přelomu 11. a 12. století je vědecká polemika o to, zdali, a pokud ano, které ekonomické zájmy stály za recepcí a následně jí byly podporovány a dále čí iniciativě děkujeme za utvoření učeného, tj. univerzitně vzdělaného, soudcovského stavu, nositele jak romanismu, tak i patrimoniálně-feudálních procedur. V situaci vzájemné konfrontace různých právních soustav v prostředí severoitalských měst to dle něj byly „především prostřednictvím odborné přípravy nabyté způsobilosti zpracovat složité skutkové podstaty do juristicky zformulované otázky a zcela obecně řečeno nutnost racionalizace procesního řízení“, což „podmínilo uplatnění odborně vzdělaných právníků. Potud se potkávaly praktické zájmy těch, kdo se profesionálně zabývali právem, se zájmy těch, kdo se potýkali s právem z důvodu osobního zájmu, ať již šlo o měšťany, nebo o šlechtice. Na recepci *materiálních* ustanovení římského práva naproti tomu vůbec neměli zájem ti „nejmodernější“, totiž měšťané, již se potýkali s právem z důvodu osobního zájmu; instituty středověkého obchodního práva a práva pozemkového vlastnictví odpovídaly jejich potřebám mnohem lépe. Byly to pouze obecné formální kvality římského práva, jež mu společně s nevyhnutelně narůstající odbornou úrovní právní praxe všude dopomohly k vítězství. (...) Recepcce římského práva stvořila – na čemž spočívalo sociologicky její mocenské postavení – novou vrstvu právní honorace: na základě literárního právníckého vzdělání doktorským diplomem univerzit zaopatřených právních vzdělanců.“²⁹

²⁸ FALADA, D. *Recepcce římského práva*. Plzeň, 2016, s. 76–78.

²⁹ WEBER, M. *Rechtssoziologie*. 2. Auflage. Neuwied am Rhein – Berlin, 1967, s. 306–307.

V předchozím výkladu jsme se setkali s řadou hypotéz (tezí?) k důvodům recepcce římského práva: Heyrovský a Urfus tyto důvody spatřují spíše *ratione imperii* než *imperio rationis*, Thomas J. Sweeney a Michéle K. Spike kromě tohoto důvodu čili vedle úsilí o upevnění legitimacy moci nejen císaře, nýbrž i lenních pánů odkazem na kontinuitu s římskými hodnotami a římskými institucemi, včetně práva, upozorňují i na důvod praktický, jaký pro Matyldu Toskánskou představovala argumentace římským právem ve snaze uchovat si své panství. Charles Homer Haskins ale spatřuje důvod recepcce římského práva v rozvoji ekonomického a sociálního řádu v severní Itálii té doby. Pro Davida Faladu je oním důvodem nepřehlednost právního systému, úsilí o jeho systematizaci, jež vede k prosazování písemné formy práva, dále výhody římského práva spočívající v jeho obecnosti, jelikož nebylo vázáno na jednu konkrétní skupinu obyvatelstva, jakož i v jeho formální propracovanosti a relativní preciznosti. Konečně dle Maxe Webera nešlo ani o materiální kvalitu ustanovení římského práva, nýbrž o obecné formální kvality římského práva, zejména pak o racionalizaci procesního řízení. Uvedený výčet skýtá pohled na relativně pestrou mozaiku příčin recepcce římského práva. Obstojí tyto důvody? Jsou ve vzájemném rozporu, nebo se pouze doplňují?

Pro přijetí obou prvních důvodů recepcce císařem i feudálním prostředím máme k dispozici historické důkazy. Avšak nejen to, lze k nim formulovat i přesvědčivé vysvětlení: římské právo slouží mocenské elitě jako jeden z titulů legitimacy moci, zároveň jej ale lze použít v situaci, skýtá-li ve srovnání s jinými tehdejšími právními systémy konkrétní výhody (jak tomu bylo v Matyldině případě).

Jaké to byly ale důvody, jež ve stejné době obyvatele severoitalských měst vedly k recepci římského práva? Byly jimi ekonomický a sociální rozvoj, nepřehlednost právního systému, anebo jimi byly přednosti římského práva, jakými byly jeho obecnost,

neutralita ve vztahu k jednotlivým společenským skupinám, racionalizace procesního řízení?

Ten nejpovolanější, Jacques Le Goff, klíčová postava evropské mediavelistiky v druhé polovině 20. století, obecně rozvoj měst v 11. až 13. století spojuje s rozvojem směny, rozvojem výrobní činnosti, početním nárůstem městského obyvatelstva. Z hlediska rozvoje výroby poukazuje na utvoření dvou klíčových evropských městských center: sdružení hansy a severní Itálie a jejich rozmachu v důsledku vzájemné obchodní výměny.³⁰ Již zmíněný Ota z Freisingu spatřuje základ bohatství a moci severoitalských měst ve výrazné a rozvíjející se sociální mobilitě.³¹ Ekonomika měst v těchto evropských centrech se nadále neomezuje na uspokojení místní spotřeby, nýbrž směřuje k obchodu v širším, evropském měřítku. Nadto města v severní Itálii (zejména Janov a Benátky) se v tomto období stávají námořními obchodními mocnostmi v oblasti Středozevního moře, přičemž bezpečnost obchodních námořních tras, zejména v konfrontaci s islámským vlivem v této oblasti, si vynutila budování vojenského loďstva a tím vedla i k růstu politické moci těchto měst.³² Bart Wauters, právní historik, profesor Madridské univerzity, a Marco de Benito, civilista, profesor téže univerzity, v nárůstu prosperity měst v severní Itálii, jež byla spjata s rozvojem obchodu, spatřují, kromě jiného, vznik situace, jež „vyžadovala právní odborníky schopné

³⁰ LE GOFF, J. *La Civilisation de l'Occident médiéval*. 1982. Český překlad: *Kultura středověké Evropy*. Praha, 1991, s. 95–96.

³¹ Otonis Gesta Friderici Imp. In: *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*. 3. Ausg., Hrsg. WEITZ, G., VON SIMSON, B. Hannover–Leipzig, 1912, s. 116: „Cumque tres inter eos ordines, id est capitaneorum, valvassorum, plebis, esse noscantur, ad reprimendam superbiam non de uno, sed de singulis predicti consules eliguntur. Neve ad dominandi libidem prorumpant, singulis pene annis variantur. [...] Ut etiam ad comprimendos vicinos materia non careant, inferioris conditionis iuvenes vel quolibet contemptibilium etiam mechanicarum artium opifices, quos ceterae gentes ab honestioribus et liberioribus studiis tamquam pestem propellunt, ad militie cingulum vel dignitatum gradus assumere non dedignantur. Ex quo factum est, ut ceteris orbis civitatibus divitiis et potentia premineant.“

³² Viz k tomu WALTHER, H. G. *Die Anfänge des Rechtsstudiums und die kommunale Welt Italiens im Hochmittelalter*. Pozn. 7, s. 125.

koncipovat dokumenty, poskytovat rady a uzavírat smlouvy“.³³ Oblast severní Itálie se v této době stává i místem, jímž putují poutníci do Říma.³⁴ To vše se odehrává v prostředí politického vakua, již stručně popsaného výše, v prostředí oslabení vlivu jak císařského, tak i papežského, tj. v politickém prostředí, jež umožňovalo samostatný z vnějšku výrazněji nebrzděný rozvoj. Vytvořila se složitá sociální struktura, které odpovídal i složitý právní systém čítající obyčejové právo, psané městské právo, jakož i psané císařské právo, přičemž se tyto systémy vzájemnou koexistencí jejich adresátů dostávají do střetu. Z historických pramenů se dovídáme, že v této době narůstá příklon k uplatňování písemné formy veřejnoprávních aktů i právních jednání (zejména smluv): „Život měst byl charakteristický narůstajícím rozsahem písemnosti, což dopomohlo vytvoření výdělečného a stálého samostatného povolání – notářů.“³⁵ K tomu Helmut G. Walther, medievalista, dnes již emeritní profesor na univerzitách v Kielu a v Jeně, dodává: „V roce 1219, z něhož se zachoval první přehled o notářích působících v Boloni, bylo jich napočítáno 270. Ke konci století jejich počet stoupl na kolem 2000, ačkoli v mezidobí se přístup k tomuto povolání mnohonásobně ztížil, zvýšily se požadavky na vzdělání, od roku 1220 byli kandidáti podrobeni zkoušce.“³⁶ Významný a myšlenkově vlivný německý medievalista Hagen Keller, dnes již emeritní profesor na univerzitách ve Freiburgu a v Münsteru, v roce 1986 inicioval rozsáhlý výzkumný projekt k otázkám příčin přechodu orálních společenství na společenství s rozvinutou písemnou formou komunikace v období od raného k vrcholnému středověku.³⁷ V tom rámci

³³ WAUTERS, B., DE BENITO M. *The History of Law in Europa. An Introduction*. Cheltenham-Nortmhampton, 2017, s. 50.

³⁴ HASKINS, CH. H. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Pozn. 14, s. 13–14.

³⁵ WALTHER, H. G. *Die Anfänge des Rechtsstudiums und die kommunale Welt Italiens im Hochmittelalter*. Pozn. 7, s. 128.

³⁶ Tamtéž, s. 128.

³⁷ Viz MEIER CH. Einführung. In: KELLER, H., MEIER, CH., HONEMANN, V., SUNTRUP, R. (Hrsg.). *Pragmatische Dimensionen mittelalterlicher Schriftkultur*. Akten des Internationalen Kolloquiums Münster 26.–29. Mai 1999. München, 2002, s. XI–XIX.

se Keller speciálně zabýval problematikou tohoto přechodu v severoitalských komunách, a to především v jeho rozhodující fázi, tj. v 11. a 12. století. Dle něj nabývá písemná dokumentace obecně při výkonu veřejné moci, speciálně pak v oblasti správy, takové rozměry, pro něž v Evropě navzdory obecnému rozmachu písemné formy komunikace neexistuje žádná paralela.³⁸ Dle Kellera tento rozmach umožnily tři faktory: První představovalo časové omezení výkonu veřejných funkcí (často pouze na šest, dokonce na dva měsíce), což si kvůli zajištění kontinuity výkonu veřejné moci vynutilo písemné zachycení správních rozhodnutí a správních řízení při aplikaci práva; faktorem druhým se stala obava před zneužitím úřední moci, jež vedla k detailnějšímu stanovení úředních pravomocí a správních postupů, aby se tím umožnilo přezkoumání jejich správnosti, přičemž pro případ překročení pravomocí byly stanoveny sankce; třetím faktorem byla narůstající intenzita přijímání opatření komuny, zaměřených na péči o živobytí, bezpečnost a blahobyt společenství.³⁹ Keller dále popisuje společenství severoitalských měst 11. a 12. století nárůstem přistěhovalců, jenž byl příčinou vzrůstajícího počtu obyvatel, a s tím spjatou stoupající sociální mobilitou, což následně mělo za následek vzestup role práva při regulaci jednání lidí v nejrůznějších oblastech. Vzestup role práva se projevoval nejen kvantitativně, nýbrž i v propracované úpravě skutkových podstat a s nimi spjatých povinností. To vše pak vytváří tlak na orientaci městského společenství na jinou než orální formu komunikace, na formu písemnou. Zároveň je pro město té doby již profilující obchod, v němž je obchodník zainteresován na

³⁸KELLER, H. Die Erforschung der italienischen Stadtkommunen seit der Mitte des 20. Jahrhunderts. In: *Frühmittelalterliche Studien*. Bd. 48, 2014, s. 21. Viz též KELLER, H. *Adelsherrschaft und städtische Gesellschaft in Oberitalien. 9. bis 12. Jahrhundert*. Tübingen, 1979.

³⁹KELLER, H. Die Veränderung gesellschaftlichen Handelns und die Verschriftlichung der Administration in den italienischen Stadtkommunen. In: *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter. Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen*. Akten des Internationalen Kolloquiums 17.–19. Mai 1989. Hrsg. KELLER, H., GRUBMÜLLER, K., STAUBACH, N.. München, 1992, s. 24–26.

racionálním, přesném jednání a věcné povaze ekonomických vztahů odpovídajících právu.⁴⁰ Dle Kellera se tak v průběhu několika desetiletí zásadně změnila formy právní regulace, jakož i soudního a správního řízení.⁴¹

Městská společnost v severní Itálii v 11. a 12. století tudíž početně rychle narůstá, města v severní Itálii jsou důležitým zastavením na poutnických trasách, ekonomicky expandují, to vše zvyšuje v jejich prostředí sociální mobilitu. Tato společnost je konfrontována s několika právními systémy. Dále se v nich rychle mění způsob společenské komunikace ve prospěch komunikace písemné. Za přesvědčivé přiblížení se k pochopení této situace považují racionalizační tezi Maxe Webera: městská společnost potřebovala obecný právní systém, jenž není vázán na žádnou sociální skupinu a jeho obecnost je kromě toho dána i jeho formou, potřebovala racionalizovat proces řešení konfliktů a potřebovala právní systém, jenž byl spjat s písemnou formou komunikace – to vše skýtalo římské právo.⁴²

Last but not least, i třetí „velký hráč“ tehdejší společnosti, církev, měl k římskému právu a jeho recepci ten nejpozitivnější vztah. Jak konstatuje Miroslav Černý: „Kodex císaře Justiniána začíná proklamací základního náboženského dogmatu o Nejvyšší Trojici, jehož se císař stává garantem a strážcem. První titul nese název *De Summa Trinitate et de fide catholica et ut nemo de ea publice contendere audeat*. Justinián se odvolává

⁴⁰ Tamtéž, s. 22.

⁴¹ Tamtéž, s. 25.

⁴² Ve světové medialistice jsou přítomny i další pokusy o vysvětlení, kupř. Charlese M. Raddinga, profesora na Michigenské státní univerzitě (RADDING, CH. M. *The Origins of Medieval Jurisprudence: Pavia and Bologna, 850–1150*. New Haven – Londres, 1988): dle něj ústupem císařského vlivu v Lombardii vzniká jurisdikce různorodých soudců, jež nesdílejí společnou průpravu a předpoklady, protože jsou nuceni odůvodnit svá právní rozhodnutí. Radding tvrdí, že to byl nesoulad mezi soudci, jenž si vynutil použití abstraktních principů římské jurisprudence, jakož i přijetí metod a slovní zásoby *Digest*. Pepo a Irnerius se objevují v Raddingově výkladu nikoli jako zakladatelé nové judikatury založené na římském právu, nýbrž jako dědici lombardských právníků.

na tradici víry hlášané apoštolem Petrem, papežem Damasem a biskupem Petrem z Alexandrie. Stejným titulem pak po vzoru Justiniánově začínají i pozdější knihy středověkých papežských dekretů *Liber Extra*, *Liber Sextus* a *Clementinae*. (...) Řehoř Velký (590–604), jehož pontifikát spadá do neklidného období invaze Langobardů do Itálie, kdy došlo k rozvrácení veškerých veřejných struktur, hledal jistoty a správnou cestu pro svoji neklidnou dobu v právu. Ve svých dopisech se odvolává nejenom na posvátné kánony koncilů, ale i na *mundanae leges* (tedy na římské právo, jehož byl velkým znalcem) jako na dva v podstatě rovnocenné prostředky a nástroje k řešení organizačních problémů své doby. Slovo *Romanus* se v jeho spisech stává synonymem pro slovo *Catholicus*. Církev se tak ztotožňuje s římským právem a přijímá ho za své (*ecclesia vivit iure Romano*). Toto recipování římského práva církví raného středověku již nepředstavuje pro církev žádný problém, protože se už dávno nejednalo o právo pronásledovatelů křesťanů. Papež Řehoř Velký je v souvislosti s římským právem uváděn také proto, že ve svém listě z roku 603 přímo cituje úryvek z Justiniánovy sbírky *Digesta...* pro kleriky byl rozvoj civilistických právních studií (v 11. a 12. století – *pozn. aut.*) silně inspirující a není jistě náhodou, že ve stejném městě, Boloni, která se na přelomu 11. a 12. století stala hlavním centrem studia římského justiniánského práva, se o několik desetiletí později zrodila i kanonistická věda. Pro zrození samostatné vědy kanonického práva je klíčové dílo mnicha kamaldulského řádu Graciána, který v letech 1140–1142 v Boloni zveřejnil svůj obsáhlý spis o třech částech, nazvaný *Concordia discordantium canonum* neboli zkráceně *Decretum Gratiani*.⁴³ Dodejme, že poté, co papež Pius V. v roce 1566 zadal vypracování nového Kodexu církevního práva (*Codex iuris canonici*), stal se upravený text Gratiánova dekretu jeho první částí a v římskokatolické církvi měl legální platnost až do 27. 5. 1917, kdy byl novelizován.

⁴³ ČERNÝ, M. Počátky kanonistiky jako samostatné právní vědy. *Právněhistorické studie*. 45/2, 2016, s. 5–6.

Obecně lze říct, že pokud vycházíme z předpokladu, že základním účelem práva je zajištění vnitřního míru v lidském společenství, pak mimořádná intenzita společenských změn, jimž nemůže rychlostí, tempem svého utváření postačovat spontánní tvorba práva (ve formě obyčejů či zvyklostí), nutně má za následek aktivitu veřejné moci a nárůst masy psaného práva. To však není vše. Právo se uplatňuje, realizuje, buď přímo právními skutečnostmi, zejména právním jednáním, tj. bez ingerence státu (což platí zejména pro právo soukromé), anebo prostřednictvím jeho aplikace státními orgány. Reglementační expanze promítající se v expanzi práva veřejného (procesního, správního) i soukromého vedou pak k nárůstu aplikační sféry, soudní i správněprávní. Rychlost přijímání psaného práva a nárůst jeho objemu, masy, vede ke ztrátě přirozené způsobilosti společenského prostředí používáním práva, zvyky a obyčeji vstřebat jeho smysl a interpretovat jej praktickým užitím. Dynamika práva, jež neumožňuje pozvolné uvědomování si jeho obsahu, smyslu a účelu, nezbytně pak má za následek tlak na jeho autoritativní interpretaci, případně dotváření ze strany soudů. Všechna tato obecná konstatování v plném rozsahu dopadají na dění v severní Itálii na přelomu 11. a 12. století. To vše ve svém souhrnu vytváří podhoubí, ideální podmínky pro hledání a pro přijetí takového právního systému, jenž je s to tyto historické výzvy zvládnout. Upřímně řečeno, v daném momentu se lidem ani žádná jiná volba než římské právo nenabízela...

Tak se v jednom historickém okamžiku objevují ve třech různých prostředích – feudálním, městském i církevním –, teritoriálně však na stejném místě, z různých příčin, tendence po recepci římského práva.

Recepce římského práva II: teze kontinuity vs. teze diskontinuity

Klíčová otázka, jež se vynořuje na tomto místě úvah, je otázka, jak vůbec mohlo dojít k recepci: byla povědomost o římském právu v raném středověku na úrovni, jež umožňovala jeho kvalifikované používání? Platí tedy teze kontinuity, nebo teze diskontinuity přítomnosti římského práva na přelomu raného a vrcholného středověku? Dále, jak mohlo vůbec dojít k jeho recepci v případě přijetí teze diskontinuity? Jak lze provést recepci práva, aniž bychom ho znali? Tyto otázky s veškerým důrazem zformuloval právní filosof, zakladatel školy volního práva, autor proslulého manifestu tohoto právně-filosofického směřování, uveřejněného pod pseudonymem Gnaeus Flavius, *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*, Hermann Kantorowicz (1877–1940).⁴⁴

Poté, co Kantorowicz odmítá spojovat rozšíření římského práva v období od 7. do 11. století pouze s Orientem, a nikoliv též s Itálií, poznamenává, že tím „vstupujeme na půdu jedné z nejvýznamnějších právně-historických kontroverzí. Jedná se o otázky, zda v dobách po Justinánovi a před Irneriem se v Okcidentu římskému právu dostalo právně-vědeckého zpracování a pěstování na právnických školách, anebo nikoliv. Starší nauka, jež na tyto otázky odpovídala záporně, je v 19. století zastoupena především Savignym a Mommsenem, byla zdůvodněna v obsažných dílech Conratových. Novější, odpovídající pozitivně, byla vypracována Stinzingem⁴⁵ a Fickerem⁴⁶ a v početných spisech se ji pokusil

⁴⁴ GNAEUS FLAVIUS. *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*. Heidelberg, 1906.

⁴⁵ Roderich von Stintzing, 1825–1883, právní historik ve druhé polovině 19. století působil na univerzitách v Bazileji, Erlangenu a Bonnu, do diskuse o kontinuitě či diskontinuitě vývoje římského práva vstoupil dílem: *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft. Erste Abtheilung*. München–Leipzig, 1880.

⁴⁶ Julius von Ficker, 1826–1902, profesor právních dějin v Innsbrucku, proslul jako jeden z nejvýznamnějších reprezentantů diplomatiky, pomocné vědy historické zabývající se studiem úředních dokumentů, písemností, z jeho díla lze odkázat na: *Ausgewählte Abhandlungen zur Geschichte und Rechtsgeschichte des Mittelalters*. Hrsg. Carlrichard Brühl, 3 Bände, Aalen, 1981.

rozšířit a odůvodnit Fitting,⁴⁷ a to tak, že v onom mezidobí lze prokázat kontinuální vývoj teorie a výuky, na jehož konci by měla stát Boloňa. Počítají-li se hlasy pro a proti, pak výrazná většina odborných autorů stojí na straně Fittingově. Klade-li se hlasům váha, dospíváme k odlišnému výsledku,⁴⁸ přičemž Kantorowicz odkazuje na přesvědčivost argumentace autorů, jakými byli Jacques Flach,⁴⁹ Federico Patetta,⁵⁰ Emil Seckel,⁵¹ a závěrem dodává: „Rovněž já se se vši rozhodností stavím na stranu Conratovu⁵²“⁵³

Ozvěnu této kontroverze nacházíme i v české romanistice – upozorňuje na ni Terezie Pilarová a zároveň odkazuje na Leopolda Heyrovského a Josefa Vančuru, již zastávali tezi kontinuity, a Otakara Sommera a Valentína Urfuse, plédující ve prospěch teze diskontinuity.⁵⁴

⁴⁷ Heinrich Hermann Fitting, profesor římského práva na univerzitách v Bazileji a v Halle, k jeho nejproslulejším textům patří: *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin–Leipzig, 1888, reprint 1978; *Zur Geschichte der Rechtswissenschaft am Anfang des Mittelalters*. Halle, 1875.

⁴⁸ KANTOROWICZ, H. U. Über die Entstehung der Digestenvulgata. *Ergänzungen zu Mommsen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*. Bd. 30, 1909, s. 195–196.

⁴⁹ Jacques Flach, 1846–1919, francouzský historik a právník (*Les origines de l'ancienne France*. Vol. II. Xe. et XIe. Siècles, *Les Origines communales, et féodalité et la chevalerie*. Paris, 1893).

⁵⁰ Federico Patetta, 1867–1945, právní medievalista, profesor na univerzitách v Turíně a v Římě (Contributi alla storia del diritto romano nel medio evo. In: *Bullettino dell'Istituto di diritto romano*. III, 1890; IV, 1891; V, 1892; Delle opere recentemente attribuite ad Irnerio. In: *Bullettino dell'Istituto di diritto romano*. VIII, 1895, s. 40–54, opětovně publikováno in: *Studi sulle fonti giuridiche medievali, presentazione di G. Astuti, indici a cura di A. Benedetto*. Torino, 1967, s. 341–456).

⁵¹ Emil Seckel, 1864–1924, profesor právní historie na univerzitě v Berlíně (*Beiträge zur Geschichte beider Rechte im Mittelalter*, Tübingen, 1898).

⁵² Max Conrat (Cohn), 1848–1911, profesor římského práva na univerzitách v Amsterodamu (*Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im früheren Mittelalter, Erster Band*. Leipzig, 1891).

⁵³ KANTOROWICZ, H. U. Über die Entstehung der Digestenvulgata. *Ergänzungen zu Mommsen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*. Bd. 30, 1909, s. 196–197.

⁵⁴ PILAROVÁ, T. Rukopisy Digest v kontextu vývoje římského práva ve středověku. *Acta Iuridica Olomucensia*. 2016, vol. 11, Supplementum 1, s. 78–79.

Připomeňme si na tomto místě ty nejzákladnější teze dvou českých protagonistů uvedené polemiky:

Leopold Heyrovský argumentuje tedy ve prospěch teze kontinuity: „V Itálii byly po vyvrácení říše ostrogotské jak právní sbírky Justinianovy, tak i dosud nevydané novely jeho za zákon prohlášeny *Sanctioe pragmatica*, zvanou *Pro petitione vigili* z r. 554. Když pak zanedlouho římsko-byzantské panství vzalo za své v Itálii a vůbec na Západě, umenšena byla sice značně praktická platnost práva římského, nikoli však v stejné míře i teoretická. Právu římskému bylo nepřetržitě dále vyučováno, a to zejména na vyšších školách právnických v Římě, Ravenně a v jižní Francii. I zůstala zákonodárná díla Justinianova známá po celý raný středověk. Některé vědecké práce, jichž předmětem stala se kodifikace Justinianova již za dob jeho, byly pomůckami vědeckými po celý středověk. Z nich jest t. zv. Turinská glossa k Institucím..., o které víme, že nejstarší kusy její pocházejí již z časů Justinianových a že jí bylo užíváno jako učebnice až do 12. století. Ale v činnosti spisovatelské bylo též pokračováno od právníků středověkých. K jednotlivým kusům Justinianovy kompilace nebo i k Breviariu... byly připisovány nové vysvětlivky (glossy). Glossy takové vyskytují se četné v rukopisech od 9. století a jsou zčásti ještě starší, což platí zvláště o některých kusech Pistojské glossy ke Kodexu. (...) Přední místo v této literatuře zaujímá však *Brachylogus iuris civilis*, učebnice to o 4 knihách s tituly co do formy i obsahu velice zdařilá, opírající se hlavně o Instituce Justinianovy. Vznikla při přechodu od 11. století ke 12.“⁵⁵

Na rozdíl od Leopolda Heyrovského se Valentin Urfus kloní k tezi diskontinuity, mluví-li o sklonku raného a počátcích vrcholného středověku ve smyslu doby, v níž „římské právo bylo znovu objeveno“.⁵⁶

⁵⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Pozn. 3, s. 90–91.

⁵⁶ URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Pozn. 2, s. 11.

Ze současných českých romanistů reflektujících tuto sto padesát let trvající polemiku zmiňme Miroslava Černého, jenž nalézá římské právo v raném středověku pouze výjimečně, jednak v osobě papeže Řehoře, jenž je „významný především tím, že v jeho dopisu z roku 603 se objevila pro oblast západní Evropy na dlouhá staletí poslední přímá citace z nejvýznamnější a nejrozsáhlejší části Justiniánova zákonodárství, ze sbírky *Digest* (D 48. 4. 7.)“,⁵⁷ a jednak konstatováním, dle něhož „*Digesta* ovšem nebyla zcela zapomenuta ani v době následující. O jejich existenci věděl v 8. století rovněž historik Langobardů Paulus Diaconus, který ve své *Historia Langobardorum* z nich sice přímo necituje, ale přesně popisuje jednotlivé části justiniánského zákonodárství a ohledně *Digest* uvádí, že obsahují 50 knih s výroky soudců a právníků, které byly předtím obsaženy ve 2000 spisech. Na dobu 8. století je to informace nečekaně podrobná. Přímé přesné použití této nejvýznamnější části justiniánského zákonodárství je však doloženo teprve v roce 1076 v soudním rozhodnutí, tzv. *placitum* z Marturi, kde byla úspěšně s odkazem na *Digestum Vetus* uplatněna římskoprávní zásada *restitutio in integrum*. V tomto *placitu* je zmiňováno, že byl přítomen Pepo, *legis doctor*, který je zřejmě totožný s přímým předchůdcem Irneriovým v Boloni, který položil první základy k boloňskému právnímu učení, třebaže zůstává skryt ve stínu pozdější slávy Irneriovy“.⁵⁸

Vraťme se ale na půdu, na níž se polemika mezi zastánci tezí kontinuity a diskontinuity odehrála – onou půdou byla německá a následně i italská romanistika v průběhu 19. století. V celé plejádě romanistů, již do této debaty vstoupili, se jejími klíčovými aktéry stali Max Conrat a Hermann Fitting.

⁵⁷ ČERNÝ, M. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce. *Acta iuridica Olomucensia*. 2014, vol. 9, supplementum 3: Recepce římského práva v Evropě, s. 35.

⁵⁸ Tamtéž, s. 36.

Max Conrat (Cohn), 1848–1911, profesor římského práva na univerzitách v Zürichu a v Amsterdamu, závěry svého rozsáhlého pojednání koncentruje do této teze: „Platnost římského práva v průběhu 7. až do konce 10. století v Itálii byla pouze velmi omezená. Do té míry neplatilo-li byzantské právo, stalo se posléze longobardské právo *lex vulgaris* Itálie. Tento stav v 11. století se proměnil ve svůj opak.“⁵⁹

Heinrich Hermann Fitting (1831–1918), profesor římského práva na univerzitách v Bazileji a v Halle, upozorňuje na skutečnost, že splynutí římského a longobardského obyvatelstva v Itálii mělo za následek i splynutí římského a longobardského práva. Vypočítává historické prameny, jež dle něj prokazují vliv římského práva v raném středověku (tyto argumenty od něj v plném rozsahu přebírá Heyrovský), a nadto poukazuje na právnickou školu v Ravenně té doby, v níž se právníci považovali „za následovníky klasického římského práva“.⁶⁰

Oba, Conrat i Fitting, postupují ve svých úvahách metodologicky velmi obdobným způsobem: detailně analyzují historicko-právní prameny z doby raného středověku, podrobují je obsahové i formálně-jazykové analýze, z níž vyvozují závěry o vlivu římského práva na jejich podobu, vše pak zasazují do hlubokého poznání dobových historických souvislostí. Liší se ale diametrálně v interpretaci konstatovaných faktů či zjištění.

Srovnává-li Hermann Kantorowicz přesvědčivost jejich závěrů, zopakujme jeho konstatování, poznamenává: „Počítají-li se hlasy pro a proti, pak výrazná většina odborných autorů stojí na straně Fittingově. Klade-li se hlasům váha, dospíváme k odlišnému výsledku.“

⁵⁹ CONRAT (COHN), M. *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im früheren Mittelalter, Erster Band*. Leipzig, 1891, s. 62.

⁶⁰ FITTING, H. H. *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin-Leipzig, 1888, reprint 1978, s. 115–117; viz též FITTING, H. H. *Zur Geschichte der Rechtswissenschaft am Anfang des Mittelalters*. Halle, 1875.

S odstupem jednoho století Harald Siems, právní historik, dnes již emeritní profesor na univerzitách v Erlangenu-Norimberku a v Mnichově, připomíná „dalekosáhlé odmítnutí Fittingovy teze kontinuity“.⁶¹

Hermann Lange, vynikající německý právní historik – medievalista, romanista a civilista (1922–2018), autor stěžejních děl o právu na náhradu škody a o škole glosátorů, profesor na univerzitách v Kielu, Mainzu a v Tübingenu – se v několika svých textech velmi detailně zabýval argumenty ve prospěch i v neprospěch přijetí tezí kontinuity či diskontinuity. U vědomí již déle než sto padesát let probíhající polemiky, jež přinesla řadu argumentů ve prospěch i v neprospěch uvedených tezí, formuluje následující tezi své zevrubné analýzy: „Navzdory tomu všemu nutno setrvat u konvenčního úsudku, dle něhož mezi boloňskou právní vědou a právní vědou, jež jí v Boloni předcházela, na straně jedné a byzantským právem (Lange tím míní *Corpus iuris civilis*, zejména pak *Digesta – pozn. aut.*) na straně druhé neexistuje žádná přímá souvislost.“⁶²

Lange si v první řadě klade otázku možného vlivu byzantského právního odkazu na boloňskou právní školu: tato otázka je o to aktuálnější, že Byzantské říši přináležely až do 11. století državy v jižní Itálii. Navzdory teritoriální blízkosti italských částí Svaté říše římské a Byzantské říše, tj. předpokládá vzájemné, kromě jiných, i kulturní vlivy, Lange se kloní k závěru, dle něhož právníci boloňské školy prameny byzantského práva, tj. zejména *Digesta*, neznali. Uvádí v této souvislosti dva základní argumenty: Prvním je jejich neznalost řečtiny, což prokazuje absencí odkazů či vlivu byzantských právních pramenů navazujících na *Codex*

⁶¹ SIEMS, H. Adsimilare. Die Analogie als Wegbereiterin zur mittelalterlichen Rechtswissenschaft. In: *Europa an der Wende von 11. zum 12. Jahrhundert. Beiträge zu Ehren von Werner Goetz*. Hrsg. HERBERS, K. Stuttgart, 2001, s. 143.

⁶² LANGE, H. *Die Anfänge der modernen Rechtswissenschaft. Bologna und das frühe Mittelalter*. Mainz-Stuttgart, 1993, s. 6. Viz též LANGE, H. *Römisches Recht im Mittelalter. Bd. 1. Die Glossatoren*. München, 1997.

Justinianus v dílech severoitalských právníků z 10. a 11. století, již se *Codexem* zabývají (zejména *Summa Perusina* a *Epitome Codicis*⁶³), jakož i v longobardské právní literatuře a zejména pak ve všech textech pocházejících z doby glosátorů. K tomu dochází teprve po překladu *Digest* z řečtiny do latiny, jenž je z větší části dílem neprávnicka, Burgundia z Pisy († 1194): „To je neslučitelné s představou významných kontaktů mezi učenici a vůbec už nemluvě o roli studenta ve vztahu k Byzanci.“⁶⁴ Lange uvažuje dále o možném metodologickém vlivu byzantské právní nauky, jelikož obě, byzantská i škola glosátorů, používají glosy. Avšak používají je rozdílným způsobem a „z možné výměny literárních forem nelze vyvodit závěr, dle něhož by došlo i k převzetí jejich věcného obsahu“.⁶⁵

Dalším možným pramenem vlivu na boloňskou školu, o němž Lange uvažuje, je přítomnost římskoprávních prvků v právních předpisech i v právní literatuře raného středověku v geografickém prostoru Svaté říše římské. Odkazuje (obdobně jak Fitting⁶⁶) na řadu historických pramenů. Avšak klade zároveň otázku, zdali lze vůbec mluvit o počátku moderní právní vědy, neexistovala-li by tak hluboká propast mezi římskoprávní vzdělaností justiniánské doby a raným středověkem.⁶⁷ Konstatuje, že od roku 603, kdy papež Řehoř Velký v dopisu defenzoru (správci majetku) Janovi odkazuje na přesně označené místo v *Digestech*, je zmínka o *Digestech*, této nejvýznamnější části *Corpus iuris civilis*, ojedinělá, a pokud se vůbec objevuje, pak „většinou

⁶³ Kompilace Justiniánovy kodifikace, první patrně pochází z 10. století, druhá z počátku 12. století (viz RADDING, CH. M., CIARALLI, A. *The Corpus Iuris Civilis in the Middle Ages: Manuscripts And Transmission from the Sixth Century to the Juristic Revival*. Leiden–Boston, 2007, s. 73 a násl.).

⁶⁴ LANGE, H. *Die Anfänge der modernen Rechtswissenschaft. Bologna und das frühe Mittelalter*. Pozn. 62, s. 7.

⁶⁵ Tamtéž, s. 8.

⁶⁶ FITTING, H. H. *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin–Leipzig, 1888, reprint 1978, s. 75 a násl., 111 a násl., 123.

⁶⁷ LANGE, H. *Die Anfänge der modernen Rechtswissenschaft. Bologna und das frühe Mittelalter*. Pozn. 62, s. 12.

jde pouze o zmínku pouhého názvu *Digest*“, právnícká literatura z tohoto období nepřináší hlubší teoretické analýzy, pojednání o *Institucích a Kodexu* obsahují „řadu nedorozumění“, přičemž „proti významnému použití *Digest* v raném středověku mluví ještě další indicie: Naše znalost *Digest* je založena hlavně na jediném rukopisu, jenž text *Digest* téměř úplně obsahuje, na *Kodexu Florentinus*. (...) Mimochodem, postrádáme jakékoli stopy jeho použití z této doby. Informativní význam má i skutečnost, že slovo *Digesta* bylo v raném středověku objasňováno slovy *descripta* a *deposita*, pojem *Pandectes*, synonymum pro *Digesta*, pro celé *Svaté písmo*.“⁶⁸

Potíž spočívá však v tom, že absolutní pozice v tomto sporu znemožňují pochopit kontexty a intence této *hvězdné hodiny* evropské právní kultury: extrémní příklon k tezi kontinuity maže význam zlomového momentu na přelomu 11. a 12. století v Boloňi, extrémní příklon k tezi diskontinuity pak otevírá otázky, jež s mimořádnou přesností formuluje Harald Siems: „Porozumět *Digestům* vyžadovalo značné právnícké znalosti a především metodické dovednosti. I s velkým talentem je nebylo možné získat pouze čtením překvapivě nalezeného rukopisu *Digest*. Nezbytné právní znalosti, právnícké a technické schopnosti a především motivace věnovat se tak obtížné problematice, to vše muselo již po dlouhou dobu existovat, mělo-li objevení textu vést k vědeckému úspěchu. Nabýt odpovídající vzdělání vyžadovalo intenzivně se zabývat právem a zejména právními texty. Dále pak bylo nutno vědět, že velká Justiniánova legislativní práce zahrnovala i *Digesta*, která ještě nebyla nalezena. Necht je tedy k diskusi předložena další alternativa vysvětlení. *Digesta* vůbec nebyla nalezena náhodou, a ona samotná nenabídla možnost spontánně jim porozumět. Je pravděpodobné, že to byla pozornost věnovaná právu, obzvláště antickým právním textům, jež předcházela znovuobjevení *Digest* a rozvinula postupně

⁶⁸ Tamtéž, s. 14–17.

způsobilost jim naléhavě porozumět a která současně přinesla touhu po dalších antických pokladech, takových, jakými byly dočasně ztracené části *Justiniánského kodexu*. Existují důkazy o tom, že *Digesta* hledali lidé, kteří věděli, co hledají, a kteří pak byli s to porozumět tomu, co drží v rukou.⁶⁹

Ti, již navštívili Florencii, určitě se prošli i kolem Medicejského paláce. S největší pravděpodobností si neuvědomili, že se v něm nachází *Littera Florentina* (též zvaná *Codex Florentinus*), „relikvie“ evropské právní kultury: „*Codex Florentinus* představuje jediný úplný rukopis *Digest*, jenž pochází z pozdní antiky.“⁷⁰ Rukopis je psaný na pergamenu, čítá přibližně 900 stran o velikosti 366 x 320 mm, neobsahuje datum a místo vydání, historikové jeho vznik s ohledem na řadu souvislosti datují do druhé poloviny 6. století.⁷¹ Dle legendy v roce 1135 (někteří autoři uvádí rok 1137) Pisané rukopis uloupili v městě Amalfi. Byl pak nazván *Littera Pisana*. V roce 1406 byla Pisa dobyta Florentány, tentokrát to byli Florentané, již si rukopis násilně přisvojili, nazvali jej *Littera Florentina* a od té doby je místem, kde jej možno najít – nejdříve jím byl Palazzo Vecchio, počínaje rokem 1786 pak Medicejský palác ve Florencii.⁷² Připomeňme konstatování Herrmanna Langeho týkající se poznání *Littery Florentiny* boloňskými právníky na přelomu 11. a 12. století: „Mimochodem, postrádáme jakékoli stopy jeho použití z této doby.“

⁶⁹ SIEMS, H. *Adsimilare. Die Analogie als Wegbereiterin zur mittelalterlichen Rechtswissenschaft*. Pozn. 61, s. 145.

⁷⁰ KAISER, W. Zur Herkunft des Codex Florentinus. Zugleich zur Florentiner Digestenhandchrift als Erkenntnisquelle für die Redaktion der Digesten. In: SCHMIDT-RECLA, A. (Hrsg.). *Sachsen im Spiegel des Rechts: ius commune propiumque*. Köln, 2001, s. 41.

⁷¹ Tamtéž, s. 40–41.

⁷² BLAHO, P. Cisár Justinián a Digesta. In: BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis. Digesta. Tomus I*. Bratislava, 2008, s. 10; viz též DINGLEY, F. *The Corpus Iuris Civilis: A Guide to Its History and Use*. (2016). Library Staff Publications. William & Mary Law School Scholarship Respository. 123, s. 18. Dostupné z: <https://scholarship.law.wm.edu/libpubs/123>. Rok 1137, v němž se měli v Amalfi Pisané zmocnit rukopisu, uvádějí: GRENDLER, P. F. *The Universities of the Italian Renaissance*. Baltimore-London, 2002; CLASSEN, P. *Burgundio von Pisa: Richter, Gesandter, Übersetzer*. SB der Heidelberger Ak. d. Wiss., phil.-hist. Kl. 1974, Nr. 4, s. 44.

Přibližně v letech 1055 až 1130 boloňští právníci z torz, střípků, zkompletovali *Digesta* (tomuto dílu se dostalo označení *Littera Bononiensis* neboli *Vulgata*⁷³).⁷⁴ Dle kronikáře tak učinil Irnerius, dle historiků patrně z větší části. Připomeňme již vyřčené: od Burcharda von Ursberg (narozen před rokem 1175, zemřel v roce 1230 nebo 1231), německého středověkého kronikáře, pochází informace, dle níž Irnerius z Matyldina podnětu a na její pokyn sestavil autentický text pramenů římského práva: „V oněch dobách (císaře Lothara III. – pozn. aut.) pan Wernerius na žádost hraběnky Matyldy obnovil knihy zákonů, jež byly dlouhou dobu nepovšimnuty a nikdo v nich nestudoval, a ty, jež kdysi byly kompilovány císařem Justiniánem, boží paměti, vyložil několika mezi řádky vloženými glosami. Tyto knihy obsahovaly *Institute* jmenovaného císaře, jež jsou zároveň počátkem i uvedením do občanského práva. Edikty prétorů a kurulských aedilů, totiž *Digesta*, propůjčily občanskému právu rozumnost a stabilitu. Kromě toho ke knihám zákonů patří i *Kodex*, jenž označuje císařské zákony. Čtvrtou knihou, kterou jmenovaný Justinián připojil kvůli zkompletování a kvůli korekci císařských zákonů, jsou *Authentiky*.“⁷⁵

⁷³ HALLEBEEK, J. Structure of Medieval Roman Law: Institutions, Sources, and Methods. In: *The Oxford Handbook of European Legal History*. Ed. PIHLAJAMÄKI, H., DUBBER, M. D., GODFREY, M. Oxford, 2018, s. 291.

⁷⁴ WAUTERS, B., DE BENITO, M. *The History of Law in Europe. An Introduction*. Cheltenham-Northampton, 2017, s. 51.

⁷⁵ HOLDER-EGGER, O., VON SIMSON, B. (Hrsg.). *Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg*. Hannover-Leipzig, 1916, s. 15–16: „Eisdem quoque temporibus dominus Wernerius libros legum, qui dudum neglecti fuerant, nec quisquam in eis studuerat, ad petitionem Mathilde comitisse renovavit et, secundum quod olim a dive recordationis imperatore Iustiniano compilati fuerant, paucis forte verbis alicubi interpositis eos distinxit. In quibus continentur instituta prefati imperatoris, quasi principium et introductio iuris civilis. Edicta quoque pretorum et edilium curulium, que rationem et firmitatem prestant iuri civili, hec in libro Pandectarum, videlicet in Digestis, continentur. Additur quoque his liber Codicis, in quo imperatorum statute describuntur. Quartus quoque liber est Autenticorum, quem prefatus Iustinianus ad suppletionem et correctionem legum imperialium supper addidit.“

Irnerius *Litteru Florentinu* k dispozici neměl. Z jakých zdrojů tedy při kompletizaci *Digest*, a tedy při vytvoření *Littery Bononiensis* vycházel? Slavný romanista, historik, nositel Nobelovy ceny za literaturu, též politik (v českém prostředí nechvalné pověsti⁷⁶), Theodor Mommsen, v předmluvě k vlastnímu – revidovanému – vydání *Digest* vyslovil hypotézu, dle níž tímto zdrojem byl text, jenž byl napsán v jazyce Longobardů, nezachoval se, text, jenž Mommsen nazval *Codex Secundus*: „Quamquam codex hic non tam Secundus uidetur fuisse communis parens Bononiensium omnium quam inde descriptus. Codex enim Lipsiensis et ipse ex antiquissimis immunis fere mansit ab uititiis illis ex Longobardica scriptura repetensis.“⁷⁷

Hermann Kantorowicz se ve své úvaze vrací k uvedené tezi, dle níž *Littera Bononiensis*, resp. *Littera Vulgata*, nemohla vycházet z *Littery Florentiny* (která byla objevena teprve v polovině 12. století), nutně tudíž vycházela z textu, jenž tudíž Mommsen nazval *Codex Secundus* a jenž dle Mommsenovy hypotézy představoval torza opisů *Florentiny*. Kantorowicz kriticky zkoumá tuto tezi, dle něj *Codex Secundus* představuje do tří svazků rozčleněnou *Florentinu*, dle něj „veškerá středověká právnická literatura od 11. století ani v jediném prokazatelném případě neobsahuje jiný text *Digest* než přetvořením textu *Dekretu Secundum* získané starší nebo prostřednictvím školního zpracování přepisů *Dekretu Secundum*, zvláště jeho následným srovnáním s *Florentinou* získanou *Litteru Bononiensis*.“⁷⁸

⁷⁶ V roce 1897 zasáhl do rakousko-českého jazykového sporu otevřeným dopisem „Němcům v Rakousku“, v němž použil tuto formulaci: „Vernunft nimmt der Schädel der Tschechen nicht an, aber für Schläge ist auch er zugänglich.“ (*Rozum lebka Čechů nepřijme, avšak ranám i ona porozumí.*) Viz DEMANDT, A., GOLTZ, A., SCHLANGE-SCHÖNINGEN, H. *Theodor Mommsen – Wissenschaft und Politik im 19. Jahrhundert*. Berlin, 2012, s. 96.

⁷⁷ MOMMSEN, T. Praefatio. In: MOMMSEN, T., KRÜGER, P. *Digesta Iustiniani Augusti*. Vol. 1, Berlin, 1870, s. LXVI.

⁷⁸ KANTOROWICZ, H. U. Über die Entstehung der Digestenvulgata. Ergänzungen zu Mommsen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*. Bd. 30, 1909, s. 211, 214, 269–270.

Herrmann Lange považuje „vytvoření *Digestenvulgaty* (čili *Littery Bononsiensis – pozn. aut.*)“ za „jediný skutečně významný a samostatný výkon glosátorů“.⁷⁹ Peter Classen (1924–1980), německý medievalista, profesor na univerzitách v Gießenu a v Heidelbergu, ohlížeje se za Litterou Pisana (počínaje rokem 1406 označovanou *Littera Florentina*), připomíná, že to byla „rekonstrukce *Digest*, a nikoli zmocnění se jejich rukopisu Pisánskými v roce 1137, což bylo podnětem rozvoje vědy ve 12. století“.⁸⁰

Zrození právní vědy jako vědy interpretativní (argumentativní)

Rekonstrukce *Digest* je však pouze prvním komponentem *velkého třesku*. Irnerius i jeho žáci a následovníci nezůstali pouze u textu *Digest*. *Digesta* pro ně nebyla pouze historickým, a tedy „mrtvým“ památkem minulosti. Přistupovali k *Digestům* jako k platnému právu, k právnímu systému, v němž spatřovali nový základ a nová východiska fungování práva. Tento přístup ale vyžadoval pochopení jejich smyslu a významu, vyžadoval interpretaci. Vycházejí z děl italských romanistů, Miroslav Černý nastiňuje hodnotové východisko boloňských glosátorů v jejich vnímání *Digest*: „Ideovým východiskem přístupu glosátorů k justiniánským právním sbírkám bylo jejich pevné přesvědčení, že mají co do činění s naprosto dokonalým systémem, který v sobě neobsahuje žádné vnitřní protiřečení a žádnou nedokonalost. Veškerá *legalis sapientia* byla pro ně shrnuta v těchto sbírkách, vytvořených božským vnuknutím (*per ora principum divinitus promulgatae*). Pro glosátory nebyl proto přijatelný historický pohled, který by některé právní předpisy justiniánského práva jako dobově podmíněné ponechal stranou. (...) Pokud by se dva

⁷⁹ LANGE, H. *Die Anfänge der modernen Rechtswissenschaft. Bologna und das frühe Mittelalter*. Pozn. 62, s. 53.

⁸⁰ CLASSEN, P. *Burgundio von Pisa: Richter, Gesandter, Übersetzer*. SB der Heidelberger Ak. d. Wiss., phil.-hist. Kl. 1974, Nr. 4, s. 44.

navzájem si protirečící úryvky v Justiniánových sbírkách objevily (k čemuž samozřejmě v praxi nutně muselo docházet), jednalo se pro glosátory pouze o rozpor zdánlivý a patřilo k jejich úkolům nalézt příslušné vysvětlení a právní řešení, k čemuž jim sloužil nejenom jejich intelekt a znalosti, ale i náboženská víra. V práci glosátorů formální podřízení se justiniánským textům, chápaným jako stále platné právo, znamenalo pro volnější právní interpretaci často vážnou překážku. Jakákoliv kritika právního textu však byla nepřípustná. Tak se glosátor ocitá vůči justiniánským textům ve stejné pozici, v jaké byl teolog vůči knihám Písma svatého – jeho úkolem je interpretovat, objasňovat, ale v žádném případě nesmí kritizovat. Justiniánovo právo je glosátory chápáno jako jednota, jako *corpus*, v němž se nesmí vyskytnout žádné vnitřní protirečení a žádný nesoulad.⁶¹

Interpretační metodu, již Irnerius a jeho následovníci použili, převzali z evropské tradice sahající do antiky, použili metodu glosy čili vysvětlující, objasňující poznámky k textu (interlineární nebo marginální). Ponechme stranou různé typy glos a zaměřme pozornost na jejich metodologii: „Gramatické a vysvětlující glosy ke slovu obsaženému v justiniánském právním textu připojují jiné slovo, které se jeví jako vhodnější, známější či jednoznačnější ve středověké latině. Další glosy odkazují na paralelní místa v jiných částech justiniánských právních sbírek, kde se pojednávalo o stejném tématu. Jednotlivé úryvky byly rozděleny na ty, které mezi sebou byly zajedno, tzv. *concordantiae*, a na ty, které jim (podle glosátorů ovšem pouze zdánlivě) odporovaly a protirečily, tzv. *contrarietates*. Úkolem glosátorů pak bylo dospět k *solutio*, které takto nastolený problém vyřešilo. Na některých místech glosovaného textu byly vytvořeny dokonce *loci communes*, kde byly tyto jednotlivé rozpory důkladněji analyzovány a vyřešeny. Na ně pak bylo jinde v glosách odkazováno. (...) V glosách byly rozdělovány právní pojmy a instituce do různých

⁶¹ ČERNÝ, M. *Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce*. Pozn. 57, s. 42.

podkategorií, z nichž se postupně vyvinul samostatný literární druh důležitý pro didaktiku. Jednalo se o deduktivní úvahy, při nichž se z obecně známé a uznávané zásady mělo dospět k zásadám zvláštním, partikulárním. Prakticky se jednalo o okrajové poznámky vedle textu v podobě stále se rozvíjejícího grafu. Tato metoda se ospravedlňovala tím, že stálým rozdělováním se lépe pronikne k vlastnímu významu a smyslu právních zásad, které se tak snadněji zapamatují. Důležitost literárního druhu *distinctio* je dokumentována též příslovím *qui bene distinguit bene docet*. *Brocarda* (*brocardica, notabilia, generalia*) jsou právní myšlenky, pravidla a závěry vyvozené z právního textu. *Dissensiones dominorum* obsahují shrnutí různých se názorů glosátorů na řešení jednotlivých právních otázek. *Casus* je konkrétní příklad, směřující k lepšímu pochopení obecné právní zásady. *Summulae* jsou glosy psané na okraji titulu, rubriky nebo zákona, které shrnují právní obsah textu, k němuž jsou připojeny. *Summae* pak jsou rozsáhlejší díla shrnující větší množství *summulae*. Jejich souhrn byl pak opatřen úvodem a obohacen o další prvky. V tomto případě se jednalo již o pokročilou formu práce glosátorů, ve které se glosa odděluje od samotného textu justiniánského práva a stává se autonomním výkladem zákona, knihy nebo i celé právní sbírky.⁸²

Dodejme, že mimořádně hlubokou analýzu metody výkladu práva užité glosátory přináší již Friedrich Carl von Savigny ve svém slavném díle *Geschichte de Römischen Rechts im Mittelalter* z let 1815 až 1831.⁸³ V přípravných pracích na tomto mimořádném sedmisvazkovém díle v pařížských knihovnách a archivech Savignymu pomáhal jeho bývalý student, Jacob Grimm. Většina z nás si vybavuje z dob svého dětství nádherné pohádky, jejichž autorem byl Jacob společně se svým bratrem Wilhelmem. Patrně je už méně známým faktem, že bratři Grimmovi jsou nejen autoři pohádek pro děti, nýbrž i tvůrci, zakladatelé moderní

⁸² Tamtéž, s. 44.

⁸³ Vierter Band. Das zwölfte Jahrhundert. Heidelberg, 1826, s. 24 a násl.

germanistiky – řada historiků zastává názor, že svůj zájem o vědeckou analýzu jazyka nabývají právě od Savignyho.⁸⁴ Moje poznámka o vztahu Savignyho a Jacoba Grimma však není pouhým exkurzem. V následující úvaze poslouží jako analogie jedné polemické hypotézy.

Vraťme se ale k zamyšlením o interpretativním přístupu glosátorů k právu. Kromě Savignyho nutno z řady těch, již kladli základy vědeckého, historického bádání tohoto přístupu, zmínit Gustava Pescatore (1850–1916), romanistu a civilistu, profesora na univerzitách v Gießenu a v Greifswaldu.⁸⁵

Polemika mezi zastánci teze kontinuity a zastánci teze diskontinuity, jež zaměstnává romanisty i právní medievalisty již půldruhého století, se nevztahuje pouze na míru poznání římského práva v období raného středověku, nýbrž i na úroveň právní metodologie, na úroveň právní interpretace.

Friedrich Carl von Savigny i v tomto ohledu argumentuje ve prospěch teze diskontinuity. Na adresu Irunia poznamenává, že „byl zakladatelem školy, jež ve větší části Evropy dala právní vědě novou podobu“,⁸⁶ jím koncipované glosy „jsou svým obsahem a metodou tak novátorské a tak charakteristické, že mu se stejnou intenzitou náleží věhlas, že nové a významné směřování našel vlastními silami“.⁸⁷

Klíčovým hlasem opačného názoru se stal Julius von Ficker (1826–1902), profesor právních dějin v Innsbrucku, jenž proslul jako jeden z nejvýznamnějších reprezentantů diplomatiky, pomocné vědy historické zabývající se studiem úředních dokumentů, písemností. Ficker na adresu Iruniovu poznamenává,

⁸⁴ Viz kupř. RUDORFF, A. A. F. *Friedrich Carl von Savigny. Erinnerung an sein Wesen und Wirken*. Weimar, 1862, s. 13 a násl.

⁸⁵ PECSATORE, G. *Die Glossen des Irunius*. Greifswald, 1888.

⁸⁶ VON SAVIGNY, F. C. *Geschichte de Römischen Rechts im Mittelalter*. Pozn. 20, s. 13.

⁸⁷ Tamtéž, s. 29.

že „to, co bylo výsledkem delšího vývoje, se později považovalo příliš výlučně za dílo jedné osoby“, přičemž, uznáváje Irneriův vklad do právní vědy, zdůrazňuje návaznost na již existující stav poznání právní metodologie: „Není důvod pochybovat, že byl významnějším než ostatní, že jeho jméno označuje naprosto zásadní pokrok; je rovněž možné, že byl první, kdo již delší dobu používanou metodu v oboru longobardského práva přenesl do zpracování římských právních pramenů a tuto metodu osobitým způsobem dále rozvinul, a proto jím začíná spisovatelská činnost školy.“⁸⁸

Majíce před sebou tyto názorové protipóly, vraťme se k popisu metody glosátorů, jak ji v české romanistice podává Miroslav Černý. Pokusme se přitom o převod slovníku 11., 12., a 13. století do jazyka současnosti: Hledáme-li u pojmů synonymii, homonymii, hledáme-li přesnější, výstižnější jazykové vyjádření pojmů, to předpokládá abstrakci, obecné uvažování, obecné uvědomění si obsahů a významů pojmů; hledáme-li rozpory v myšlenkovém systému a jsme si vědomi nepřípustnosti logického i obsahového sporu, vytváříme již základní předpoklad utváření vědecké pojmové soustavy; promýšlíme-li souvztažnosti mezi jednotlivými pojmy, ať již z hlediska míry jejich obecnosti, či konkrétnosti, nebo z jiných hledisek, vytváříme již složitou, propracovanou pojmovou strukturu; předkládáme-li v úvahách i postupy vyplývání z jedněch k dalším pojmům, dospíváme pak k dalšímu poznání věcí; konečně nacházíme-li v konkrétních příkladech spojení obecného a individuálního, pak nabízíme fundamentální cestu k propojení interpretace znakového (jazykového) systému a jeho praktické aplikace v lidském jednání. Vše, co bylo vyjmenováno, představuje základní strukturu vědeckého bádání: Otto von Gierke, jeden z nejvýznamnějších státovědců a právních myslitelů 19. století, tento zásadní posun, „zvědečtění“ právního myšlení Evropy spatřuje s Irneriem, jeho následovníky, s boloňským

⁸⁸VON FICKER, J. *Forschuugen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*. Dritter Band, Innsbruck, 1872, s. 143.

„zázrakem“, ocenil lakonickou formulací: „Glosa je a zůstává východiskovým bodem moderní právní vědy.“⁸⁹ Konečně toho, že se evropská kontinentální právní věda zformovala jako věda interpretativní, hermeneutická, jsme si dobře vědomi i dnes. Ralf Dreier (1931–2018), významný německý právní filosof, profesor na univerzitě v Göttingenu, v devadesátých letech 20. století předseda Světové asociace pro právní a sociální filosofii, právní vědu tak, jak se ona utvořila v evropských dějinách, charakterizuje následující tezí: „Kontinentální právní věda se konstituovala ve vrcholném středověku jako dogmatická knihověda a tuto povahu si v zásadě zachovala až do současnosti. Fixována na exegetické a systematické zpracování autoritativních textů nabyla svoji vlastní specifickou metodiku z logiky, filologie a historie.“⁹⁰

Zrodila-li se v Boloni na přelomu 11. a 12. století metodologie systematického, vědeckého právníckého myšlení, jejíž dobovou formou se stala glosa, nelze přehlédnout, že ve stejné době, v Laonu (v nevelikém městě v Pikardii v severovýchodní Francii) a v Paříži se utváří systematická biblická hermeneutika, jejíž formou je – rovněž glosa. Jde o náhodu, nebo o souvislost?

Konečně i zformování biblické hermeneutiky má svého „Irnéria“ – je jím Anselm z Laonu (asi 1050–1117), francouzský teolog a filosof, student klášterní školy v Le Bec v dobách, kdy v ní působil Anselm z Canterbury, nejvýznamnější filosof a teolog 11. století. Anselm z Laonu se později stává vůdčí postavou teologické školy při katedrále v Laonu, na níž patřil mezi jeho žáky i zakladatel scholastického učení středověku, Pierre Abélard. Dle Herberta

⁸⁹VON GIERKE, O. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. XXVII, 1885, s. 29.

⁹⁰DREIER, R. Zur Problematik und Situation der Verfassungsinterpretation. In: *Probleme der Verfassungsinterpretation. Dokumentation einer Kontroverse*. Hrsg. DREIER, R., SCHWEGMANN, F. Baden-Baden, 1976, s. 18. Podrobněji k této tezi viz např. WIEACKER, F. *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. 2. Aufl., Göttingen, 1967, s. 45 a násl.; COING, H. *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Band II, München, 1977, s. 731 a násl.

Grundmanna (1902–1970), německého medievalisty, profesora na univerzitách v Königsbergu a v Münsteru, Anselm z Laonu „jako hlava nejvlivnější školy založil scholastickou biblickou exegezi“.⁹¹ Anselm inicioval vytvoření teologicky klíčového komentáře Bible, *Glossa Ordinaria*, a byl zároveň autorem jedné jeho části.⁹² Avšak, jak konstatuje David A. Solomon, americký medievalista, profesor na univerzitě v Newport News, „Anselm je patrně důležitější kvůli tradici glosování než kvůli samotné *Glossa Ordinaria*“.⁹³ Jak připomíná Otto Mazal (1932–2008), knihovník, medievalista, někdejší ředitel sbírky rukopisů a inkunábulí Rakouské národní knihovny, „Anselm von Laon (asi 1050–1117) byl nejspíš první organizátor tvorby ‚glosy‘, takže se ona rychle stala nejdůležitějším pracovním nástrojem scholastické exegeze“.⁹⁴

Anselm z Laonu vstoupil do evropských dějin kromě toho, že inicioval *Glossu Ordinaria* a založil scholastickou biblickou exegezi, i tím, že patří mezi přímé předchůdce zakladatelů pařížské univerzity: jako učitel určitou dobu působil na katedrální škole Notre Dame de Paris, z níž se kolem roku 1150 univerzita zformovala.⁹⁵ Nicméně Anselmovým hlavním působištěm je Laon. A bylo jeho zásluhou, že věhlas školy v Laonu byl takový, že v jeho dobách ji navštěvovali studenti z Itálie, Španělska, Německa, Anglie i severu Evropy.⁹⁶

⁹¹ GRUNDMANN, H. *Ausgewählte Aufsätze*. Bd. 3, Stuttgart, 1978, s. 338.

⁹² ASZTALOS, M. The Faculty of Theology. In: *A History of the University in Europe*. Volume 1, Universities in the Middle Ages. Ed. DE RIDDER-SYMOENS, H. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, 2003, s. 410; SOLOMON, D. A. *An Introduction to the ‚Glossa Ordinaria‘ as Medieval Hypertext*. Cardiff, 2012, s. 39.

⁹³ SOLOMON, D. A. *An Introduction to the ‚Glossa Ordinaria‘ as Medieval Hypertext*. Pozn. 92, s. 39.

⁹⁴ MAZAL, O. *Die Überlieferung der antiken Literatur im Buchdruck des 15. Jahrhunderts*. Bd. 4, Stuttgart, 2003, s. 858. Viz též MAZAL, O. *Geschichte der abendländischen Wissenschaft des Mittelalters*. Graz, 2006, s. 213.

⁹⁵ *The Biographical Dictionary of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge*. Vol II. Part II., London, 1843, s. 34.

⁹⁶ Tamtéž, s. 35.

V právní medievalistice je přítomen nikoli neoprávněně názor, dle něhož boloňští glosátoři byli ovlivněni vývojem biblické exegeze. V průběhu 12. století na formu glosy navázala další forma odborného či vědeckého a zároveň i didaktického rozboru zkoumané problematiky – otázky (*quaestiones*): „Zatímco totiž justiniánské *leges* jsou pevně dané a glosátoři se při jejich studiu a objasňování pohybují v oblasti nezpochybnitelných skutečností (*verum*), u *quaestiones* se ocitáme v oblasti pravděpodobného a naskytá se zde mnohem větší možnost projevit různé názory a samostatné kritické právní myšlení. V rámci *quaestiones* bylo možné a často i nutné řešit právní problémy, na které se v samotném textu zákona nenalézala jednoznačná odpověď. *Quaestiones* vznikaly i v průběhu univerzitních přednášek na základě scholastické metody – *disputatio pro et contra*. (...) Největší důležitost mají *quaestiones legitimae*, což jsou právní pojednání zabývající se nejdůležitějšími právními otázkami a problémy z teoretické i praktické oblasti. I ty jsou ale psány ve formě disputace mezi profesorem a žákem nebo například učené disputace vedené mezi zosobněnou spravedlností či právem na straně jedné a profesorem na straně druhé.“⁹⁷

Tyto disputace byly koncipovány tím způsobem, že „jeden z jejich účastníků postupoval podle osvědčené scholastické metody, která má svůj kořen v díle *Sic et non* (1122) Pierra Abélarda (1079–1124)“.⁹⁸

⁹⁷ ČERNÝ, M. *Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce*. Pozn. 57, s. 45.

⁹⁸ HALLEBEEK, J. *Structure of Medieval Roman Law: Institutions, Sources, and Methods*. Pozn. 73, s. 297. Viz též ABÉLARD, P. *Sic et non. Ano a ne*. Přel. Irena Zachová, Praha, 2008. Toliko pro ilustraci připojuji některé z Abélardových pravidel interpretace: „Dospět k pochopení nám nejvíc brání neobvyklý způsob vyjadřování a většinou různý význam týchž slov, protože stejné slovo je užito hned v jednom, hned v druhém významu. Je samozřejmé, že každý užívá slov podle toho, jak smýšlí“ (tamtéž, s. 137). „Snadné řešení sporných věcí se většinou najde tehdy, když budeme schopni dokázat, že různí autoři užívali různých slov v různém významu“ (tamtéž, s. 143–144). „Pokud by se však náhodou naskytl rozpor tak zjevný, že by se vyřešit nedal, musíme porovnat autority a přidržet se té, jejíž svědectví je nejpřukaznější a důkazy nejpádnější“ (tamtéž, s. 144).

Vraťme se ale k Irneriovi. Irnerius a Anselm z Laonu byli téměř vrstevníky. Oba, v rozdílných oblastech, jeden v oblasti práva, druhý v oblasti teologie, ve stejné době vnesli do svého oboru originální přístup chápání (interpretace) autoritativních textů (*Digest* a Bible), oba přitom použili stejnou formu (glosu) a metodologicky obdobný přístup. Šlo o náhodu? Nebo byli ovlivněni jeden druhým? Anebo vycházeli ze společných impulzů? Na tyto otázky není jednoduché nalézt odpovědi. Při hledání těchto odpovědí se vraťme ke jménům Friedricha Carla von Savigny a Jacoba Grimma, k historické ilustraci přeskokování jiskřerky vědění z jednoho na jiný obor, v daném případě z jurisprudence na germanistiku, a k její analogii, tentokrát ve vztahu teologie a právní vědy.

Východisko hledání odpovědí na tyto otázky v české romanistice nabízí Miroslav Černý, a to vycházejí z hypotéz italských medievalistů Andrey Padovaniho a Giuseppe Mazzantiho, profesorů Boloňské univerzity: „Padovani vyslovil domněnku, že Irnerius jakožto mistr svobodných umění byl žákem proslulého Lanfranka z Pavie (1005–1089), mnicha, opata v Bec a nakonec arcibiskupa z Canterbury, a texty římského práva, kterým se pak naplno věnoval Irnerius, objevili společně. Ve škole svobodných umění v Pavii, která se dá považovat alespoň zčásti za předchůdce Boloňské univerzity, se skutečně již část textů římského práva znala a citovala (Institute, Kodex a Novely v podobě sbírky *Epitome Iuliani*, z *Digest* však pouze několik málo úryvků). Padovani uvádí i možnost, že Irnerius, pokud se narodil kolem roku 1050, mohl v mladém věku, dříve než přešel ke studiu práva, studovat pod Lanfrankovým vedením svobodná umění v Caen, kde Lanfrank vyučoval v letech 1063–1070.“⁹⁹

⁹⁹ ČERNÝ, M. Počátky školy glosátorů a znovuobjevení Digest. In: MACH, P., VLADAR, V. (eds.). *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Zborník z 18. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky, uskutočnenej v dňoch 27.–28. mája 2016 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave*. Praha, 2016, s. 60.

Pokračujeme-li v Černého pátrání, objevuje se před námi mimořádně zajímavá úvaha Giuseppe Mazzantiho: formuluje v ní možnost přímého myšlenkového vlivu Anselma z Laonu na Irneria a tým i vysvětlení toho, že se v rozdílných oblastech, v právu i v teologii, ve stejné době objevil originální přístup chápání (interpretace) autoritativních textů (*Digest* a Bible), stejná forma (glosa) a metodologicky obdobný přístup: „Irnerius se pravděpodobně narodil v Lotharingii, v Briey,¹⁰⁰ na území... kde bylo možné studovat ve velkých francouzských školách: v Caen ve škole Lanfranca¹⁰¹ – který se narodil v Pavii a v Itálii prohloubil své právní studium – v Laonu u Anselma nebo v Chartres nebo u Viléma z Champeaux v Paříži. (...) A mezi studenty té doby bylo obvyklé měnit školy a studovat u vícera mistrů: Abélard... u Roscelina z Compiègne, u Viléma z Champeaux v Paříži a u Anselma v Laonu. V těchto školách se Irnerius mohl naučit všemu, co potřeboval, aby sloužil vědě: svobodným uměním a teologii, metodě větní skladby a použití glosy, prvotním základům problematiky jurisprudence, filologické metodě rekonstrukce textu. Když přišel do Boloně, Irnerius byl *magister in artibus* a teolog. Pak začal studovat znovuobjevené texty římského práva. Z tohoto studia se vyvinula výuka. A v Boloni se zrodila univerzita.“¹⁰²

¹⁰⁰ Briey je francouzská obec v departementu Meurthe-et-Moselle v regionu Grand Est, Lotharingie byl nárazníkový stát mezi Východofranskou a Západofranskou říší, jeho název je odvozen od latinského *Lotharii regnum* čili panství Lothara II. (asi 835–869), jediného panovníka v dějinách tohoto státu.

¹⁰¹ Lanfranc z Pavie či Lanfranc z Becu (* asi 1010, Pavie – † 1089, Canterbury), teolog, převor kláštera v Le Bec, později arcibiskup v Canterbury. Lanfranc byl v Le Bec učitelem Anselma z Canterbury, ten pak učitelem Anselma z Laonu, jehož žákem byl Pierre Abélard – nejvýznamnější teologičtí a filosofičtí myslitelé Evropy v období rané scholastiky se osobně znali, a nejen to, šlo o přímý řetězec učitelů a jejich žáků.

¹⁰² MAZZANTI, G. La teologia a Bologna nel secolo XII. In: *L'origine dell'Ordine dei predicatori e l'Università di Bologna*. Ed. BERTUZZI, G. Bologna, 2006, s. 124.

Univerzita v Boloni: propojení právní vědy a vysokoškolské výuky práva

Právní učenci již v období římské republiky soustřeďovali kolem sebe žáky a vzdělávali je v oboru práva rozbořem právních kauz, avšak teprve v éře římského císařství vznikaly nejprve v samotném Římě, později i na jiných místech říše školy pro výchovu právníků, jež posléze nabyly povahu státních institucí – tím nejslavnějším svědectvím této doby je Gaiova učebnice práva z 2. století.¹⁰³ Avšak o vzdělávání právníků v dobách pozdní antiky ve Východořímské říši jsme ve srovnání s dobou římské republiky a římského císařství podstatně lépe a přesněji informováni, a to z několika důvodů: Jednak se zachoval zákon císaře Justiniána ze 16. prosince 533 o právnickém vzdělávání, jednak se z doby od 5. do 8. století zachovalo nesrovnatelně více literatury z oboru právníké výuky (samozřejmě nejslavnějšími jsou Justiniánovy *Instituce – Institutiones* – z 21. listopadu 533, jejichž autoři Tribonian, Theophilus a Dorotheus se výslovným odkazem inspirovali Gaiovou učebnicí; *Instituce* byly vydány ve formě zákona a nabyly účinnosti 30. prosince 533) a konečně zachovaly se i vzpomínky církevních otců, již v mladosti studovali práva, kupříkladu Zachariáše Rétora, biskupa v Mytilene na ostrově Lesbos.¹⁰⁴

¹⁰³ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír Kincl. Plzeň, 2007.

¹⁰⁴ Podrobněji viz WIELING, H. Rechtsstudium in der Spätantike. In: *A bonis bona discere – Festgabe für János Zlinszkyzum 70. Geburtstag*. Hrsg. PÉTER, O. M., SZABÓ, B. G. Miskolc, 1998, s. 513–31; LIEBS, D. Juristenausbildung in der Spätantike. In: *Juristenausbildung in Europa zwischen Tradition und Reform*. Hrsg. BALDUS, CH., FINKENAUER, T., RÜFNER, T. Tübingen, 2008, s. 31–45; *Iustiniani Institutiones. Justinianské instituce*. Z latiny přeložil, úvod napsal, poznámkami opatřil, věcný rejstřík a bibliografii sestavil Peter Blaho; ze slovenštiny přeložil, předmluvu napsal, poznámky doplnil, jmenný a místní rejstřík sestavil a revizi textu provedl Michal Skřejpek. Praha, 2010; *Justinianske inštitúcie*. Přeložil, úvod a poznámky napsal, registr a bibliografii sestavil Peter Blaho. Trnava, 2000, zvláště s. 12. Speciálně k Zachariášovi viz BAUER, W. Die Severus-Vita des Zacharias Rhetor. In: BAUER, W. *Aufsätze und kleine Schriften*. Tübingen, 1967, s. 214–19.

V období raného středověku se vzdělávacími institucemi staly klášterní či biskupské školy, případně školy, jež byly spjaté s působením konkrétních osobností – učitelů v tom kterém městě. Výuka se orientovala zejména na sedm svobodných umění (*septem artes liberales*), jež představovala dobový základ všeobecného vzdělání a jež se rozdělovala na dvě části: Tou první bylo *trivium* (trojcestí), spjaté s řečí a slovem a obsahující gramatiku (především latinskou, dále rozbor literárních děl, zejména antických autorů), rétoriku (včetně stylistiky, zaměřenou i na stylistiku, koncipování listin, jakož i na právo a etiku) a dialektiku (logiku a filosofii). Částí druhou bylo *kvadrivium* (čtyřcestí), spjaté s čísly a zahrnující aritmetiku, geometrii, astronomii a hudbu (tu jako nauku o proporcích mezi velikostmi).

Walter Rüegg (1198–2015), švýcarský sociolog specializující se na problematiku dějin školství a vzdělávání, profesor na univerzitách ve Frankfurtu a Bernu, upozorňuje, že to byly ty stejné důvody, jež stály za recepcí římského práva, které pak v počátcích vrcholného středověku vedly i ke vzniku univerzit, zvláště pak té první v Evropě, univerzity v Boloni. Nadto připomíná i dva faktory další: „Neméně důležitá byla pověst slavných učitelů po celé dvanácté století, která přilákala studenty z různých zemí do Boloně. Konstituování univerzity se však uskutečnilo teprve tehdy, když se spojily ekonomicky, sociálně a politicky mocní zahraniční studenti, aby společně chránili své zájmy proti městu a učitelům.“¹⁰⁵ Na první z uvedených faktorů v české romanistice odkazuje Miroslav Černý,¹⁰⁶ k faktoru druhému a k jeho objasnění bude nutné se ještě vrátit.

¹⁰⁵ RÜEGG, W. Themes. In: *A History of the University in Europe*. Volume 1. *Universities in the Middle Ages*. Ed. DE RIDDER-SYMOENS, H. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, 2003, s. 12.

¹⁰⁶ ČERNÝ, M. *Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce*. Pozn. 57, s. 37: „Především to však byly konkrétní osobnosti, které sehrály klíčovou roli a které centrem své vědecké činnosti učinily toto město. Rozhodující byla zřejmě přítomnost Irneria († snad 1130), který měl odvalu pustit se do náročného díla zkompletování *libri legales*. Jeho jméno spolu s přívlastkem *lucerna iuris* je spojeno se vznikem boloňské právní univerzity.“

Obvykle bývá za historický okamžik vzniku Boloňské univerzity, první v Evropě (i na světě), považován rok 1088.¹⁰⁷ Z jakých historických zjištění toto konstatování vychází? Odpověď na tuto otázku evokuje z českých dějin analogii s příběhem Rukopisu královédvorského a Rukopisu zelenohorského, vrací nás totiž k době romantismu spjatého s mytologizováním národních dějin. V případě dějin Boloňské univerzity šlo o dějiny národa italského:

V roce 1888 se v Boloni za účasti příslušníků královské rodiny konalo slavnostní setkání rektorů z celého světa u příležitosti oslavy osmistého výročí založení univerzity. Byla to doba, jež bezprostředně následovala po sjednocení Itálie, doba, jež dle současníků vyžadovala upevnění národní hrdosti, národního povědomí. Konání oslavy předcházelo ustavení speciálního výboru, v jehož čele stál slavný italský básník Giosuè Carducci (nositel Nobelovy ceny za literaturu z roku 1906), výboru, jenž se zabýval otázkou data vzniku Boloňské univerzity. Výbor dospěl k závěru, že k němu došlo právě v onom roku 1088. Nešlo o výsledek hlubšího historického výzkumu, šlo o prvenství před Pařížskou univerzitou, šlo o posílení národní hrdosti.¹⁰⁸ Carducci a jeho kolegové opřeli svůj závěr o dobovou informaci, dle níž boloňský právní učenec Odofredus de Denariis (narozen kolem roku 1200, zemřel v roce 1265)¹⁰⁹ nastínil v jedné své přednášce z počátku třicátých let třináctého století svůj pohled na zrod Boloňské univerzity: „Pánové, pan Irnerius, jenž byl pro nás lucernou práva, je tím prvním, jenž v onom městě (Boloni – pozn. aut.) vyučoval; protože nejdříve se v onom městě nacházelo studium artistické (*liberales*) a poté, co bylo studium v Římě zmařeno, byly právní knihy (tj. *Codex Iustinianus* – pozn. aut.) převezeny do města

¹⁰⁷ Kupř. WAUTERS, B., DE BENITO, M. *The History of Law in Europe. An Introduction*. Cheltenham–Northampton, 2017, s. 50.

¹⁰⁸ Viz RÜEGG, W. Themen, Probleme, Erkenntnisse. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Bd. 1. Mittelalter, Hrsg. RÜEGG, W. München, 1993, s. 24.

¹⁰⁹ STEPF, J. H. *Galerie aller juridischen Autoren von der ältesten bis auf die jetzige Zeit mit ihren vorzüglichsten Schriften nach alphabetischer Ordnung aufgestellt*. Zweiter Band. Leipzig, 1821, s. 187.

Ravenny a z Ravenny do onoho města (Boloně – *pozn. aut.*). Jistý pan Pepo silou své autority zahájil výuku těchto zákonů, protože však tak činil pouze vlastním systémem nauky, nezískal žádnou pověst. Avšak pan Irnerius, jenž tehdy vyučoval v onom městě artistická studia, když se tam objevily právní knihy, začal z vlastního popudu naše (právní – *pozn. aut.*) knihy studovat a vycházejze ze svého snažení počal vyučovat práva. Udělal si tím velké jméno a stal se tím, kdo první přinesl světlo naší vědě; a jelikož byl prvním, jenž zkoncipoval glosy k našim knihám, nazýváme ho lucernou práva.¹¹⁰ Tuto informaci pak Carducci spojil daty o Irneriově působení, jež byla již v této době z historických pramenů k dispozici. Vycházel dále i z indicie plynoucí z dalšího pramene, z níž přibližně ve stejné době čerpá i Herrmann Kantorowicz: „Už v jedné básni, napsané v roce 1130 neznámým autorem o válce mezi Milánem a městem Como v letech 1118–1127, se při výčtu měst, jež v roce 1119 přišla Milánu na pomoc, o Boloni říká: ‚Docta suas secum duxit Bononia leges,‘ (*učený se oženil se svými boloňskými zákony – pozn. aut.*) a opakovaně pro rok 1127: ‚Docta Bononia venit et hic cum legibus una.‘ (*Učený Boloňan přišel, a to spolu s jedním zákonem – pozn. aut.*) Pokud Boloňa ale již v první třetině 12. století platila za školu římského práva a pokud tam byla výuka práva již tak významná, že utvářela charakteristiku tohoto města, pak musela Irneriova činnost, jemuž nesporně vděčil tento rozmach, započít nejspíše na počátku 12. století.“¹¹¹

Byly Carducciho závěry pouhá mytologie, anebo z pohledu pozdějších historických bádání v některých ohledech byly potvrzeny? Přesné datum vzniku univerzity neznáme a ani znát nemůžeme: tato se totiž formovala postupně. Co však obstojí, je období jejího utváření počínaje závěrem 11. století: „Žádný

¹¹⁰ Viz GRAMSCH-STEHFEST, R. *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter*. Berlin-Boston, 2019, s. 112.

¹¹¹ KANTOROWICZ, H. U. Über die Entstehung der Digestenvulgata: Ergänzungen zu Mommsen (Schluß). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*. Bd. 31, 1910, s. 16.

badatel dnes nepochybuje o tom, že v 11. a ve 12. století na rozdílných místech existovaly vědecké školy a vynořili se úspěšní učitelé též jako svobodní mistři, již soustředili kolem sebe okruh studentů. V Boloni se *legum doctores*, činní jako advokáti a soudci, spojili se svými žáky do svobodných společenství. Stejně tak je výzkum zajedno v tom..., že teprve sloučení studentů v Boloni nebo učitelů a žáků v Paříži do organizace vybavené zvláštními svobodami a privilegii ve 13. století založilo onu instituci vyššího vzdělávání, již středověk nazval *studium generale* a brzy též „univerzita“.¹¹² Jinými slovy řečeno: „Vznik první univerzity je komplexní proces. Dle významu, jenž se přisuzuje důkazu toho nebo onoho strukturálního prvku, lze Boloňu anebo Paříž označit jako nejstarší univerzity. Vezme-li existenci korporativních institucí v pravém slova smyslu jako hledisko, vítězí Boloňa, ačkoli jen těsně. Je tomu tak, jelikož v závěru 12. století zahraniční studenti práv se sjednotili a vytvořili tím základní formu středověké organizace univerzity. Považujeme-li za podstatný znak univerzity sjednocení učitelů a studentů rozdílných oborů do společné korporace, může platit Paříž jako místo první univerzity. Je tomu tak, jelikož nejstarší taková univerzitní korporace je doložena v Paříži v roce 1208.“¹¹³

Jak docházelo v průběhu 12. století k postupnému formování univerzit, tak se postupně formovalo i jejich označení. Vzdělávací instituce, jež vznikaly v italských, francouzských a posléze i anglických městech ve 12. století, nesly rozdílné názvy: *studium*, *scolae*, *studium generale*, označení univerzita, jež se objevuje teprve v závěru 12. a ve 13. století, vychází z obsahu *Corpus iuris civilis*, podle něhož „*universitas* obdobně jak *corpus* byly používány ve významu korporativních spolkových svazků... *universitas magistrorum* anebo *scholarium*, tj. korporativní spolkový svaz profesorů a studentů je toliko *species* obecného

¹¹² RÜEGG, W. *Themen, Probleme, Erkenntnisse*. Pozn. 108, s. 25.

¹¹³ Tamtéž, s. 25–26.

rodového pojmu.¹¹⁴ Jak zdůrazňuje Jacques Verger, francouzský medievalista, emeritní profesor pařížské univerzity, „formulace *universitas magistrorum et scholarium* klade důraz na lidské aspekty středověké univerzity. Tyto byly o to důležitější, že univerzity v průběhu dlouhého období nevlastnily žádné vlastní budovy a jejich finance byly omezeny na striktní minimum. Středověká univerzita byla proto v první řadě sdružením osob, jež se v určitém městě zabývalo výukou a studiem.“¹¹⁵ Dále, což je zvláště významné, Walter Rüegg upozorňuje na obsahový posun významu pojmu univerzita: „V průběhu staletí (univerzita – pozn. aut.) nabyla duchovní hodnoty: jako *universitas litterarum* ztělesňuje univerzita od 18. století vzdělávací instituci, jež je povolána k tomu, aby pečovala o vědy v jejich úhrnu a aby tento celek věd zprostředkovala.“¹¹⁶

Do této mozaiky, jež nám umožňuje nahlédnout do doby vzniku prvních univerzit, plně zapadá i příběh, jenž se odehrál u Boloně v roce 1155 a jehož hlavní postavou je císař Fridrich I. Barbarossa. Vraťme se na tomto místě na počátek našich potulek po hledání stop vysvětlení recepce římského práva, utváření právní vědy a zformování právníckého univerzitního vzdělávání, do doby velkého konfliktu mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII., a připomeňme, že poté, co císař Jindřich IV. v roce 1097 opustil severní Itálii a stáhl se do říše severně od Alp, v severní Itálii vzniká mocenské vakuum, zápas mezi *regnum* a *sacerdotium* trvale mění mocenskou strukturu v italských městech a posiluje jejich svobodný prostor k emancipaci od vnějšího panství, jakož i jejich samosprávný rozvoj. V letech 1154–1154 přechází Alpy a přichází do Itálie Fridrich I. Barbarossa, aby se nechal papežem v Římě korunovat císařem, zároveň ale aby se pokusil obnovit císařský

¹¹⁴ DENIFLE, P. H. *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Erster Band.. Berlin, 1885, s. 1 a násl., 29, 30.

¹¹⁵ VERGER, J. *Grundlagen*. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Bd. 1. Mittelalter. Hrsg. RÜEGG, W. München, 1993, s. 51.

¹¹⁶ RÜEGG, W. *Vorwort*. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Bd. 1. Mittelalter. Hrsg. RÜEGG, W. München, 1993, s. 13.

vliv v severní Itálii. Na své cestě se utábořil u města Boloně a při té příležitosti přijal zástupce města, včetně studentů – tito pocházeli z různých částí Evropy, do Boloně je přivedl věhlas univerzity. Studenti císaře uvítali s nadšením. Císař projevil ochotu vyslyšet je – šlo o to, že náklady na studium, bydlení a jídlo u většiny z nich převyšovaly jejich možnosti, vedly k zadlužování, což mělo často za následek odchod dlužníků z města bez zaplacení dluhů, na což měšťané reagovali vynucením zaplacení těchto dluhů od zbylých studentů – krajanů: „Dotázáni císařem na jejich životní poměry si studenti stěžovali, že jsou obyvateli často nuceni tyto dluhy studentů – krajanů uhradit. Jeden z doktorů poprosil císaře, aby tyto nepravosti zastavil. Císař reagoval vydáním studentských privilegií.“¹¹⁷ Stalo se tak v roce 1155, tato privilegia dostala název *Authentica habita*. Upřímně řečeno, Fridrich určitě nebyl veden empatií či altruismem, to, že v tomto sporu stranil studentům a ve výsledku přispěl ke konstituování právní formy univerzity, politicky představovalo krok směřující proti Boloni a dalším severoitalským městům čili krok směřující proti jeho tehdejšímu politickým konkurentům. Vraťme se ale k privilegii *Authentica habita*: „Sotva existuje jiná císařská listina z doby vrcholného středověku, jež by měla až do doby novověku takový intenzivní vliv při nezmenšené aktuálnosti a bez teritoriálního omezení. Privilegium původně vyžádané právníckými školami v Boloni, jež garantovalo dojíždějícím studentům a jejich učitelům bezpečnost na jejich cestě a v průběhu jejich pobytu v místech studia, jež je bralo do ochrany před jakoukoli formou *iniuriae*, osvobodilo je prostřednictvím zákazu represálií před uvězněním kvůli dluhům, příp. soukromým deliktům jejich krajanů, jakož i založilo vlastní jurisdikci vůči jejich učitelům, příp. biskupovi v místě studia, nabylo obecné platnosti vtělením do justiniánské kodifikace pozdní antiky a v důsledku toho se určitým způsobem stalo základním zákonem středověkých univerzit.“¹¹⁸

¹¹⁷ GRAMSCH-STEHFEST, R. *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter*. Pozn. 110, s. 99.

¹¹⁸ STELZER, W. Zum Scholarenprivileg Friedrich Barbarossas (*Authentica „Habita“*). In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. Bd. 34, 1978, s.123.

Univerzity si vytvořily vnitřní strukturu: První byla samosprávná, dle ní se studenti sdružovali do tzv. národů. Šlo o politickou příslušnost k zemi, odkud studenti pocházeli, tyto studentské korporace plnily roli při kreaci univerzitních orgánů. Druhá forma struktury univerzity zrcadlila vědní obory, šlo o rozdělení univerzity na fakulty, přičemž se v průběhu 11. a 12. století zformovaly zpravidla tyto čtyři fakulty: fakulta svobodných umění (*artes liberales*), fakulty medicíny, práva a teologie. Existovaly přitom univerzity, jež se věnovaly pouze jednomu oboru – příkladem takové univerzity byla univerzita první, univerzita v Boloni, a tímto oborem bylo právo: „Bez pochyb si Boloňa zaslouží – vědecky nedůležitý – titul nejstarší evropské univerzity. Datum jejího vzniku nelze vědecky stanovit, přesto leží dobrých pár let před univerzitou v Paříži. Důležitějším je konstatování, že univerzita v Boloni založila tradici po staletí trvajících právníckého vzdělávání.“¹¹⁹

Předmětem boloňské výuky práva byly jednotlivé části justiniánské kodifikace, jakož i právo kanonické.¹²⁰ Metodou byla glosa: „Všechny... typy glos jsou většinou výsledky univerzitní přednášky. Při ní nejprve proběhla profesorova *lectio* (četba úryvku právního textu, který měl být prostudován), následoval výklad s pomocí jiných paralelních úryvků, s vyřešením problémů spojených s úryvkem zdánlivě protichůdnými (*solutio contrariorum*), poté rozbor, uskutečněný často s pomocí metody *distinctiones*, dále vyvození obecných zásad (*notabilia, argumenta ad causas, generalia, brocarda*) a poté byl právní předpis procvičen na praktickém příkladu (*quaestiones de facto*), jehož řešení (*solutio*) bylo vysloveno profesorem z katedry.“¹²¹

¹¹⁹ VERGER, J. Grundlagen. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Bd. 1, Mittelalter, Hrsg. RÜEGG, W. München, 1993, s. 58.

¹²⁰ MITTERMEIER, W. *Wie studiert man Rechtswissenschaft? Das Studium der Rechtswissenschaft und seine zweckmäßige Einrichtung*. Stuttgart, 1911, s. 94.

¹²¹ ČERNÝ, M. *Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce*. Pozn. 57, s. 46.

Od samotného počátku, od konce 11. století, je s boloňskou metodou vzdělávání právníků spjat mimořádný úspěch, „v boloňských školách či přinejmenším dle boloňské metody vzdělávání byli nejlepšími právníky“.¹²² Příběh úspěchu nového přístupu k právnímu vzdělávání v Boloni konce 11. a 12. století obsahuje rozšíření boloňského modelu do měst střední Itálie („boloňský model organizace právního studia... se stal základem komunálních univerzit v Itálii, na nichž jednoznačně dominovalo právnícké studium“¹²³), dále do Francie i Německa.¹²⁴ To ale nebylo vše: Boloňa od samotného počátku přitahovala studenty z celé Evropy, tito měli mimořádný zájem nabýt „co nejlepšího vzdělání, protože jim to umožňovalo vzestup do konkrétních vedoucích pozic“.¹²⁵ Zakladatel českého civilního procesního práva, Emil Ott, ve své nejvýznamnější monografii, která žel, s výjimkou úryvků v časopise Právník, nikdy nebyla publikována v českém jazyce (*Beiträge zur Receptions-geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern*, Leipzig, 1879), podrobně uvádí jména vynikajících českých právníků, již v období vrcholného středověku studovali na univerzitě v Boloni.¹²⁶

Epilog

V čem tedy spočívá „záře“ boloňského velkého třesku anebo řečeno jinak, proč je tato „boloňská hodina“ hvězdnou hodinou evropské právní kultury?

Vraťme se na chvíli k jednou již zmíněné klíčové tezi Haralda Siemse: „Porozumět *Digestům* vyžadovalo značné právnícké

¹²² WALTHER, H. G. *Die Anfänge des Rechtsstudiums und die kommunale Welt Italiens im Hochmittelalter*. Pozn. 7, s. 146.

¹²³ Tamtéž, s. 160.

¹²⁴ Tamtéž, s. 147–150.

¹²⁵ Tamtéž, s. 161.

¹²⁶ OTT, E. *Beiträge zur Receptions-geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern*. Leipzig, 1879, s. 36.

znalosti a především metodické dovednosti. I s velkým talentem je nebylo možné získat pouze čtením překvapivě nalezeného rukopisu *Digest*. Nezbytné právní znalosti, právnické a technické schopnosti a především motivace věnovat se tak obtížné problematice, to vše muselo již po dlouhou dobu existovat, mělo-li objevení textu vést k vědeckému úspěchu. (...) Existují důkazy o tom, že *Digesta* hledali lidé, kteří věděli, co hledají, a kteří pak byli s to porozumět tomu, co drží v rukou.“

Ve prospěch této teze vypovídá řada faktů: Před Irneriem působil v Boloni jistý magistr Pepo, učitel *artes liberales*, a již on pracoval na obnovení vlivu římského práva;¹²⁷ z historických dokumentů plyne, že se v 10. a v první polovině 11. století objevují odkazy na justiniánské kodifikace, včetně *Digest*; a konečně nelze opomenout Mommsenovu hypotézu existence *Kodexu secundii* – i zastánci teze diskontinuity nepředpokládali obnovené působení, recepci římského práva „na zelené louce“, „z ničeho“, „v důsledku náhody“ nepřipravenými právníky. Boloňský „velký třesk“ či boloňská „hvězdná hodina“ evropského právnictví spočívala v tom, že v jednom okamžiku, v průběhu života dvou tří generací, se propojily tři momenty: rekonstrukce myšlenkově nejvýznamnějšího díla evropské civilizace a uvědomění si jeho hodnoty, dále počátek právnické vědecké systematické aktivity (boloňská glosa již obsahuje vše, co spojujeme s vědeckým přístupem: budování pojmosloví, úsilí o bezrozpornost systému vědění, poznávání klasifikací a vztahů mezi pojmy a kategoriemi, vznik vědecké metody); vzniká právní věda jako věda interpretativní, hermeneutická; a konečně, za třetí, vzniká univerzitní vědecké bádání zahrnující vysokoškolské právnické vzdělávání. To vše je propojeno navzájem: Kupř. glosa je zároveň didaktickým nástrojem, zároveň – a to je další klíč k pochopení této „hvězdné

¹²⁷ Podrobněji k jeho osobnosti viz SCHMUGGE, L. „Codicis Iustiniani et Institutionum baiulus“ – eine neue Quelle zu Magister Pepo von Bologna. In: *Ius Commune. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte*. Hrsg. COING, H. Frankfurt am Main 1977.

hodiny“ – i interpretačním východiskem aplikace práva. Tyto tři pilíře evropské právní kultury téměř okamžitě Evropa pochopila jako koperníkovský obrat. Boloňská škola vědění i pedagogiky zahájila vítězné tažení Evropou.

Přes oblouk devíti staletí zvědavě nahlédněme do pohádkového kaleidoskopu neboli krasohledu – možná, že se nám v něm objeví následující scéna:

Někdy v roce 2020 se v Boloni potkají Irnerius a Savigny. Oba jsou potěšení, zajdou tedy na výtečnou večeři a po ní si objednejí výtečné italské víno. Dlouhou chvíli přátelsky ve vzájemném souzvuku mlčí, až Irnerius ticho přeruší slovy:

I.: Dopoledne jsem zašel prohlédnout si galerie moderního umění. Ve velikých, poloprázdných na bílo natřených místnostech jsem našel abstraktní malby, instalace, konceptuální umění.

S.: Hmm, vím, byl jsem tam především: fragmenty, torza vnějšího světa... Četl jsi knihu Duglase Murraye *Podivná smrt Evropy?*

I.: Ano, četl jsem ji... Mimochodem, v univerzitní knihovně jsem listoval ve tvých *Dějínách římského práva ve středověku* a v tvém *Systému současného římského práva*. Zbudoval jsi památník mně, mé generaci, mým žákům i následovníkům. Udělal jsi toho ale mnohem víc. My jsme se usilovali vytvořit životaschopný právní systém a metodu jeho používání, ty jsi po sedmi stech letech utvořil nový systém a novou, době odpovídající moderní metodu jeho výkladu. Viděl jsem, že jsi inspiroval i umělce – bratry Grimmy. Řekni, inspirovali i oni tebe?

S.: Ano. Věda nese v sobě krásu, estetičnost v jednoduchosti, přehlednosti, uspořádanosti, zkrátka v harmonii – ale i v napětí mezi dosaženou harmonií pojmů a pohybem světa. A tebe inspirovali pouze mocní tohoto světa – Matylida Toskánská?

I.: Matylida... Byla to moudrá i chytrá žena. Byla i moc krásná...

S.: Může být věda prosta krásy či harmonie? Fragmenty nic nespojuje. Bílá stěna je absolutní abstrakce. Absolutní abstrakce je prázdno, entropie, smrt. Znáš Michela Houellebecqa, francouzského romanopisce? Vyslovil moc pěknou myšlenku: „Věřte tomu, že pravdivé, krásné a dobré jedno jsou.“

I.: Není pouhých návratů, i můj i tvůj návrat byly ve skutečnosti novými začátky. Nic nového se nezrodí z ničeho, nic nového se nezrodí bez kontinuity. Říkáš Houellebecq? Já si pomohu zvoláním Isaaca Newtona: „Pokud jsem viděl dál (než Descartes i ti další), bylo to proto, že jsem stál na ramenou obrů.“ Fridrichu, oba máme svůj věk a je už pozdě. Večeře i víno byly výborné, navrhuji sejít se, řekněme, za sto let opět u výtečné večeře a výtečného vína.

S.: Irnerie, tak za sto let...